

„SOUDOVÉ ZISKU NENESOU“: SMÍRNÉ ŘEŠENÍ SPORŮ PODDANÝCH PARDUBICKÉHO PANSTVÍ V 16. A 17. STOLETÍ

Tereza SIGLOVÁ

Poddaní řešili své vzájemné konflikty za využití dostupných institucí a prostřednictvím různých mechanismů. Někteří se sice snažili spory ukončit za použití násilí, jak dokazují případy rvaček či ublížení na těle, ale jiní stále častěji svou věc vkládali do rukou třetích osob nebo institucí. Tyto instituce zároveň dohlížely na udržování veřejného pořádku a proti případným excesům zasahovaly. Plnily tak vlastně dvojí úlohu – disciplinační a usmiřovací. V řešení sporů poddaných zejména na úrovni městeček můžeme pozorovat součinnost několika institucí – městských rad, rychtáře jako představitele „rychtářského práva“ a cechovních organizací. Nemalý vliv na účastníky sporů měli ale i jejich sousedé, kteří do nich často neformálně zasahovali. Zejména jejich prostřednictvím docházelo k usmíření stran a vyřešení sporu ještě předtím, než se dostal před soud a začal být řešen soudní cestou. Do konfliktních vztahů mezi sousedy zasahovala také vrchnost. Někteří poddaní se obraceli se spory přímo na vrchnostenský soud, jemuž předsedal nejvyšší vrchnostenský úředník, který byl momentálně přítomen ve správním centru panství. Úředníci panství ale zasahovali v některých případech i do fungování nižších soudů městeček a vsí. Do řešení konfliktů svých poddaných někdy vstoupili i úředníci české komory, která pardubické panství po roce 1560 vlastnila. V případě nespokojenosti se poddaní mohli obracet i na soudy s celozemskou působností jako např. na odvolací apelační soud.

Městské rady jednotlivých městeček, podobně jako pardubický hejtman-
ský soud, řešily spory poddaných v civilněprávních a trestněprávních věcech v rámci civilního, tzv. akuzačního, soudního řízení.¹⁾ Jednalo se

1) Podobou akuzačního a inkvizičního procesu, jejich původem a vztahem se zejména pro předbělohorské období podrobně zabýval ve svých pracích

o typ procesu, který byl zahajován na základě soukromé iniciativy, tzn. p(odáním) žaloby. Sporné strany před soudem vystupovaly v rovnocenném postavení, a to i v případech, že na jedné straně stály osoby jednající z titulu svého úřadu, jako purkmistr, městská rada nebo cechmistři. Během řízení, které bylo veřejné, probíhalo důkazní řízení, v němž se používaly hlavně racionální důkazní prostředky, jako svědecké výpovědi či listinné doklady. Na jejich základě soudci rozhodovali o vině a nevině obžalovaného. Pokud byl rozsudkem stanoven trest, jednalo se zpravidla o krátkodobé uvěznění nebo zaplacení pokuty. Proviněnému mohla být uložena povinnost dohodnout se s poškozeným na náhradě škody nebo bylo nařízeno složení přísahy. Ta zde sloužila jako iracionální důkazní prostředek, který mohl být v civilněprávních věcech použit pouze v důkazní nouzi a v trestněprávních případech sloužil k očištění neviný a ukládal se, pokud soud nepokládal předložené důkazy za dostatečné k potvrzení viny a odsouzení. Obviněný mohl být rozhodnutím soudu předán také k útrpnému výslechu, tzn. začal být souzen v rámci inkvizičního soudního řízení.²⁾

Alternativou k vedení soudního procesu bylo smírné řešení konfliktu. K usmíření stran mohlo dojít několika způsoby podle toho, kdo ve snaze o usmíření přebíral iniciativu. Záměrem každé společnosti s vyvinutým právním systémem bylo vyřešit konflikty mezi hádajícími se jedinci nebo skupinami co nejpokojnějším a nejpevnějším způsobem.³⁾ Výhodnost smírem ukončených sporů zdůrazňuje také Koldínův zákoník, podle kterého „*nic prospěšnějšího není obcem, než aby mezi lidmi vzniklé nesnáze od*

KREUZ, P.: *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, In: Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16.–18. století (Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995), Pardubice 1996, s. 63–100; TÝŽ, *Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech* (příspěvek k metodice studia sociálních dějin kriminality v českých zemích v raném novověku), Documenta Pragensia 23, Praha 2004, s. 123–162. Ze starších prací např. KLABOUC, J.: *Staré české soudnictví* (jak se dříve soudívalo), Praha 1967, zvl. s. 217–236.

2) KREUZ, P.: *K charakteristice procesního projednávání*, s. 77n.

3) Srv. WINKELBAUER, T.: „*Und sollen sich die Parteien gütlich miteinander vertragen*“, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanische Abteilung 109, 1992, s. 129–158, zde s. 130; srv. SHARPE, J. A.: *‘Such Disagreement betwix Neighbours’: Litigation and Human Relations in Early Modern England*, In: *Disputes and Settlements. Law and Human Relations in the West*, J. Bossy (ed.), Cambridge 1983, s. 178.

lidí rozumných prostředkem smluv k přetrhování přicházely“.⁴⁾ Ukončení sporu bylo stvrzeno nejčastěji přátelskou nebo ubrmanskou smlouvou – tyto termíny se používají vedle sebe často jako synonyma. Kromě nich se setkáváme s pojmem přátelské porovnání či pouze porovnání, případně jen smlouva. Objevuje se zde ale i další termín – tzv. ubrmanská vejpověď. Odlišnost jednotlivých pojmů do určité míry odráží způsob, jak k usmíření stran došlo a kdo přitom přebíral iniciativu. V různých pojmech se tak může projevat určitá nedobrovolnost, se kterou bylo usmíření dosaženo.

V české historiografii nebyla přátelským porovnáním a ubrmanským smlouvám věnována přílišná pozornost. Obšírněji se o nich zmiňuje Zikmund Winter, podle kterého byly smírem řešeny spory civilně právní a nářky cti.⁵⁾ O oblíbenosti mimosoudního vyřizování sporů mluví také Václav Vaněček, který jako důvod uvádí nákladnost soudního řízení, neboť každý soudní úkon byl spojen s poplatky úředníkům. Rozlišuje dva způsoby mimosoudního vyřízení sporu, a to soukromé narovnání (smlouva o smírném urovnání sporu) a arbitráž.⁶⁾ Jiří Klabouch zmiňuje, že mimosoudní nebo mimoprocesní vyřizování sporů bylo využíváno po celou dobu starého českého soudnictví a právo jej podporovalo. Platila zde zásada, že „vůle stran právo láme“, kdy se strany dohodly na ubrmanech (smlouvcích), kteří spornou věc, jež by normálně náležela před řádný soud, rozhodli. Soud měl soudit, až když bylo jisté, že dobrovolná dohoda stran není možná.⁷⁾ Smírného řešení sporů se ve své práci o hrdelním soudnictví předbělohorského Berouna dotkla také Eva Procházková, která při absenci jiných pramenů použila pro předbělohorské období radní manuály a protokoly a knihy smluv, jež podle ní zachycují trestné činy z oblasti narušování sousedského soužití a sporů o čest. Autorce se pak v jejím vzorku objevila řada případů ukončených smírným narovnáním mezi stranami, ke kterému podle ní docházelo zejména z iniciativy soudu.⁸⁾ O smírčích smlouvách

4) JIREČEK, J.: (ed.), *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876, čl. C 26 – C 32, zde čl. C31 (dále jen Koldín).

5) WINTER, Z.: *Kulturní obraz českých měst (Život veřejný v XV. a XVI. věku)*, II, Praha 1892, kap. Úmluvci a řečníci, zvl. s. 708–714.

6) VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha 1970, s. 208.

7) KLABOUC, J.: *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967, s. 152, s. 293.

8) PROCHÁZKOVÁ, E.: *Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době*, Vlastivědný sborník Podbrdsko 32/33, 1987, s. 93–167, zde s. 95n; podobně PÁNEK, J.: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních*

se zmiňuje také Petr Kreuz, který konstatuje, že jejich uzavírání pomocí smlouvců (ubrmanů) již do kontextu vlastního civilního procesu náleží jen velice volně.⁹⁾ Možnost smírného řešení sporů zmínily také Ludmila Sulitková a Hana Jordánková, které se věnovaly rozboru obsahu rychtářských knih města Brna z let 1542 až 1619. Konstatovaly, že k uzavření smíru mohlo dojít mimosoudní cestou a výsledek jednání byl před rychtářským soudem pouze předložen, později měla smírčí jednání probíhat přímo před soudem. Zmínily také, že k přátelským narovnáním docházelo i v případech úmyslného zabití, kdy se strany dohodly na materiálním odškodnění a viník slíbil nedopouštět se v budoucnu ničeho podobného. Úsilí o smírčí řešení bylo podle nich podmíněno v menší míře snahou respektovat normy křesťanské tolerance, ale spíše k němu vedly zřetele ekonomické a hlavně snaha jednotlivce nedojít újmy na cti.¹⁰⁾

V zahraniční historiografii se problematice konfliktů a jejich řešení věnovali např. britští badatelé, kteří si tématu všímali mnohem komplexněji. Zásadní prací je soubor příspěvků editovaný britským historikem Johnem Bossym, který se v nejobecnější rovině zabýval charakterem lidských vztahů a právem. Autoři se zaměřili především na různé způsoby zasahování do pří a přitom zmínili i často využívanou možnost řešit spory smírnou cestou. Tento fenomén pak studovali z různých perspektiv: antropologie, sociální historie, dějin práva. Poukázali na různé neformální a formální postupy v usmiřování stran, pokusili se o typologii těchto postupů a také o vysvětlení, proč bylo usmiřování široce akceptováno.¹¹⁾ Alternativního řešení sporů si všimly také práce zabývající se fungováním raně novověkých panství, a to zejména v souvislosti se studiem vrchnostenských soudních pravomocí

Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia), Československý časopis historický 32, 1984, s. 693–728, zvláště na s. 694 vysvětlení široce chápaného pojmu hrdelní soudnictví. Srv. KREUZ, P.: *K charakteristice*, s. 64–68.

9) KREUZ, P.: *K charakteristice*, s. 67.

10) JORDÁNKOVÁ, H. – SULITKOVÁ, L.: *Rychtářské knihy z Archivu města Brna jako významné prameny k výzkumu kriminality v raném novověku*, Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 175–185, zde s. 181, 184.

11) BOSSY, J. (ed.): *Disputes and Settlements. Law and Human Relations in the West*. Cambridge 1983 a zvláště příspěvky: ROBERTS, S.: *The Study of Dispute: Anthropological Perspective.*, s. 1–24. SHARPE, J. A.: *'Such Disagreement betwix Neighbours': Litigation and Human Relations in Early Modern England*, s. 167–187; do stejného sborníku přispěla svou studií také francouzská historička CASTAN, N.: *The Arbitration of Disputes under the 'Ancien Régime'*, s. 219–260.

a způsobů zasahování vrchnosti do řešení konfliktů poddaných.¹²⁾ Okrajově se o „fenoménu“ usmiřování sporných stran zmínili autoři sledující fungování vesnických rad a prostor pro jejich jednání v rámci panství.¹³⁾ Tématu se dotkly také práce věnující se sociální kontrole a také sociální disciplinaci.¹⁴⁾ Menší pozornost historici věnovali otázce, jak konkrétně fungovala v konfliktních případech na úrovni obcí samoregulace a jaké prostředky komunity a jednotlivci využívali, aby v obci zachovali a znovu nastolili mír.¹⁵⁾ Oblíbenosti mimosoudního řešení sporů si také všimli někteří ekonomové, kteří tento jev vysvětlovali jako důsledek vysokých vedlejších nákladů, tzv. teorie externalit. George Ellickson, jenž se zabýval řešením sporů mezi kalifornskými farmáři, došel k závěru, že náklady spojené se získáváním vědomostí o právních normách a užíváním formálních postupů v soudním řízení považovali farmáři za tak vysoké, až upřednostňovali neformální řešení konfliktů. Ellickson mluví doslova o normách založených na selském rozumu. Poněkud přehnaně tvrdí, že stejně jako nebyla nutná legislativa pro právo, nebylo ani nutné právo pro pořádek.¹⁶⁾

12) WINKELBAUER, T.: „*Und Sollen sich die Parteien gütlich miteinander vertragen*“, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanische Abteilung 109, 1992, s. 129–158; HOHKAMP, M.: *Herrschaft in der Herrschaft*. Die vorderösterreichische Obervogtei Triberg von 1737 bis 1780, Göttingen 1998, zvl. s. 157n.

13) ŠTEFANOVÁ, D.: *Herrschaft und Untertanen*. Ein Beitrag zur Existenz der rechtlichen Dorfautonomie in der Herrschaft Frýdlant (Friedland) in Nordböhmen (1650–1700). In: *Gutsherrschaft als soziales Modell, Vergleichende Betrachtungen zur Funktionsweise frühneuzeitlicher Agrargesellschaften*, Peters, J. (ed.), Mnichov 1997, s. 199–210.

14) MOMMERTZ, M.: „*Hat ermeldetes Waib mich angefallen*“ (Gerichtsherrschaft und dörflicher Sozialkontrolle in Rechtshilfeanfragen an den Brandenburger Schöppenstuhl um 1600. Ein Werkstattbericht), In: *Gutsherrschaft als soziales Modell, Vergleichende Betrachtungen zur Funktionsweise frühneuzeitlicher Agrargesellschaften*, Peters, J. (ed.), Mnichov 1995, s. 345–358; WEBER, M.: *Bereitwillig gelebte Sozialdisziplinierung? Das funktionale System der Polizeiordnungen im 16. und 17. Jahrhundert*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanische Abteilung 115, 1998, s. 420–440; OGILVIE, S.: „*So that Every Subject Knows How to Behave*“: Social Disciplining in Early Modern Bohemia, *Comparative Studies in Society and History* 48/1, 2006, s. 38–78.

15) KRUG-RICHTER, B.: *Konfliktregulierung zwischen dörflicher Sozialkontrolle und patrimonialer Gerichtsbarkeit* (Das Rügegericht in der Westfälischen Herrschaft Canstein 1718/1719), *Historische Anthropologie* 5, 1997, s. 212–228.

16) „... *takes the argument one step further in his Order Without Law: Not only is legislation unnecessary for law, but law is unnecessary for order*“,

Při studiu smírčího řízení narážíme na otázku, jaký podíl ze všech konfliktů tvořily pře vyřešené nakonec dohodou stran a jejich usmířením. Dojít k nějakým jasným závěrům není možné, a to z několika důvodů. První důvod vychází už ze samotného charakteru smírčích dohod.¹⁷⁾ Je pravděpodobné, že velká část usmířených konfliktů mimosoudním způsobem nebyla do knih zapsána, neboť v případě nutnosti mohli uzavření smírčí smlouvy doložit její prostředníci nebo svědci. Podílem předčasně ukončených sporů týkajících se dluhů a úvěrových transakcí se zabýval britský historik Craig Muldrew. Ve své studii podrobil analýze žaloby řešené městským soudem v přístavním městě King's Lynn v severním Norfolkku v 17. století. Došel k závěru, že se po podání žaloby pokračovalo pouze v 16 % případů a rozsudkem byla ukončena pouze 4 % žalob.¹⁸⁾ Podobně se vyjadřuje o vysokém podílu usmíření sporných stran také J. A. Sharpe, který se zabýval spory o čest řešenými před církevním soudem v Yorku. Z dosti malého souboru 27 případů zhanění, které řešil konsistoriální soud v průběhu tří let (1596–1598), zjistil, že pouze pět případů skončilo rozsudky.¹⁹⁾ Velký rozdíl mezi počtem zahájených jednání kvůli urážkám na cti a jejich ukončení rozsudkem vysvětluje tím, že lidé sice velmi ochotně zahajovali soudní řízení, ale už ne tak ochotně dovedli spor až do jeho uzavření rozsudkem. Zahájení soudní pře tak může být chápáno jako první krok k urovnání napětí v sousedských vztazích.²⁰⁾ Pro městečka pardubického panství byly v městských knihách zaznamenávány především smírně ukončené pře a jejich podíl ze všech sporů, které mám pro tyto lokality k dispozici, tvoří více než 80 %.

Další obtížně zodpověditelnou otázkou je, v jaké fázi sporu a soudního řízení k usmíření stran docházelo. Časové určení, kdy k předčasnému ukončení sporu smírem došlo, nebylo v zápisech většinou uváděno. Daná věc již nebyla tak zásadní, aby musela být ve smlouvě zachycena, protože nejdůležitějším sdělením bylo, že ke smíru vůbec došlo a že si obě strany

CAPLAN, B.: (rec.), R. C. Ellickson: *Order Without Law: How Neighbors Settle Disputes*, Cambridge, 1991. <http://www.gmu.edu/departments/economics/bcaplan/ellick.htm> (3.6.2008). Srv. VÍTEK, L.: „Ronald H. Coase: Společenské náklady, teorie externalit a jejich řešení“ http://www.wcon.muni.cz/~ivan/xxx/subjects/ver_econ/coase.doc, (3.6.2008).

17) Srv. SHARPE, J. A.: „*Such Disagreement betwix Neighbours*“, s. 183.

18) MULDREW, C.: *Credit and the courts: debt litigation in a seventeenth-century urban community*, *Economic History Review* 46, 1993, s. 23–38, zde s. 27.

19) SHARPE, J. A.: '*Such Disagreement betwix Neighbours*', s. 172n.

20) Tamtéž, s. 178.

navzájem odpustily. Bližší časové určení tak nacházíme převážně, pokud byl spor vleklý a cesta k usmíření dlouhá. Jisté je, že sporné strany byly vystaveny trvalému tlaku okolí i institucí, aby se při skončily a raději se dohodly. S otázkou, v jaké fázi sporu nebo soudního řízení docházelo k usmíření, úzce souvisí otázka, jakým způsobem bylo smíru dosaženo.

K usmíření stran mohlo dojít hned po eskalaci konfliktu, kdy si buď sporné strany uvědomily nepřijatelnost nebo zbytečnost takového chování a navzájem si odpustily. Takto končily nejčastěji verbální konflikty, tzn. nářky cti a zhanění, a také spory, v nichž byla použita určitá míra násilí, tzn. rvačky. Zásadní úlohu při řešení těchto sporů hráli sousedé a rychtář, kteří bezprostředně po konfliktu domlouvali svářícím se stranám. Rychtářovi příslušela povinnost dohlížet na zachování veřejného pořádku. Do sporu proto mohl z úřední pravomoci zasáhnout jako první, a bezprostředně tak musel komunikovat s oběma protivníky. V městečku Přelouči se v roce 1574 odehrál spor, během něhož byly použity sečné i střelné zbraně a který skončil zraněním jednoho ze zúčastněných.²¹⁾ Bezprostředně po eskalaci konfliktu do něj zasáhl rychtář, který stranám odebral zbraně a předvolal je k sobě. Mezi dvěma zúčastněnými došlo ihned po konfliktu k uzavření přátelské smlouvy. Největší vliv na tom měli rychtář a sousedé, kteří obě strany nabádali k jejímu uzavření.²²⁾ Rychtář Andreas Rektor ve svém svědectví vypověděl, že „... *tak spolu vo tu věc mluvili a sousedé, kteří byli přítomni, je přemlouvali, aby se vo to přátelsky smluvili, což mu na žádost těch sousedů Matěj odpustil...*“²³⁾ Je otázkou, jak často byla skutečnost o uzavření takové neformální smířčí dohody, ke které došlo čistě mimosoudní cestou, zaznamenána do městských knih. Zapsání bylo dobrovolné a dělo se na žádost stran, takže je spíše pravděpodobné, že se tak stalo v menší části sporů. Některé osoby mohlo od zanesení zápisu o uzavření dohody do městské knihy odradit i to, že byl tento úřední úkon zpoplatněn. Při přesvědčování stran k uzavření smíru mohly svou úlohu sehrát i další osoby, které asi už jen svou přítomností vyvíjely nátlak na

21) K tomuto sporu došlo mezi Bartolomějem Jamským z Heřmanova Městce s Janem Ptáčkem z Přelouče. Jamský obvinil Ptáčka z toho, že „*v tomto městě v branách, když sem domů jel, nade mnou jest výtržnost provedl chtějíc mě zamordovati, mě nenáležitě zbil a zranil, ranami sečnými zsekal a ranami bodnými zbold beze vší příčiny ode mě sobě dané*“ (1574), SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 58r.

22) „*rychtář poslechl obě strany a podal je na přátelskou smlouvu a sousedé přítomní přimlouvali se, aby se o to smířili*“, SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 62v.

23) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 61v, 62r.

jednu nebo obě strany. Pokud viník žádal protistranu o odpuštění, mohli jej sousedé svými přímluvami podpořit, jak se stalo před týneckou městskou radou v roce 1614, kde se „... *dobří lidé při právě... přimlouvali, aby to mimo sebe pustila, v čemž jest jak její prosby tak i dobrých lidí přímluvy oslyšeti nemohla, nýbrž k tomu se naklonila a to provinění mimo sebe pustila...*“.²⁴⁾

V souvislosti s výše zmíněným sporem odehrávajícím se v městečku Přelouči v roce 1574 probíhalo ještě další jednání o uzavření přátelské smlouvy. Iniciativa k vyjednávání vzešla ze strany viníka, který požádal několik sousedů, aby zjistili, jak by se k přátelské smlouvě stavěla druhá strana. Protistrana prostřednictvím svého vyjednávajícího oznámila své finanční nároky, na něž viník nemohl přistoupit.²⁵⁾ Příčinou neúspěchu mimosoudního vyjednávání bylo i to, že následky pro jednu ze stran byly závažnější a i její finanční požadavky byly značné. Ve sporu se pak pokračovalo v běžném soudním řízení u hejtmanského soudu na pardubickém zámku.²⁶⁾ Před přeloučskou městskou radou pak byli jen vyslechnuti svědkové a zapečetěné svědecké výpovědi byly odeslány k vrchnostenskému soudu do Pardubic. Hejtmanský soud vynesl nález, podle kterého neměl zraněný od protistrany dostat žádnou náhradu, protože spor vlastně zapříčinil a navíc neměl vůbec jezdit se střelnou zbraní. Druhá strana byla odsouzena k týdennímu pobytu v šatlavním vězení v Přelouči, „*protože je všem lidem poddaným... zřízením JM vydaným vyměřeno, aby se k sobě chovali pokojně a nesahali na sebe bitím... a to se všecko stalo v městečku Přelouči, kde pořádný právo jest...*“.²⁷⁾ V roce 1639 je v zápisu „dobrovolné

24) SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 89v–90r.

25) Ze svědecké výpovědi rychtáře Andreama Rektora se dozvídáme, že „*chtěje se pak v to vložit i se sousedy, aby se o to... srovnali... požádal Ptáček sousedů svých aby s Bartolomějem o tu věc nějak rozmlouvali, jestli by se chtěl smluvit, a Jamský skrze prostředka svého oznámil, že za 50 k(op) gr(ošů) m(išeňských) a Ptáček na to oznámil, že mu nedá ani kopu*“, SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 62r.

26) Důvodem, proč se jejich sporem zabýval vrchnostenský soud v Pardubicích, bylo, že i když byli žalobce i obžalovaný z jiného panství, byli oba poddanými panovníka. Heřmanoměstecké panství propadlo v roce 1571 po smrti Zikmunda Anděla z Ronovce jako manské zboží panovníkovi, a poté jej spravoval pardubický hejtman Jiřík Adlspach z Damsdorfu. V roce 1577 bylo heřmanoměstecké panství prodáno v Oprštorfům z Dubu, VOREL, P.: *Urbář města a panství Heřmanův Městec z roku 1572*, Východočeský sborník historický (VčSH) 2, 1992, s. 239–274, zvl. s. 240n.

27) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 64v.

smlouvy“ kromě tří smlouvců zmíněna také účast „*jiných mnohých osob dobrých*“. V tomto případě se ale jednalo spíše o výjimečný případ, kdy manželské neshody vyvrcholily odloučením stran a dohodou uzavřenou před městskou radou se rušila svatební smlouva a upravovaly se vzájemné majetkové poměry.²⁸⁾ Z výše zmíněných příkladů je zřejmé, že přítomnost sousedů v průběhu řešení sporu pro ně mohla znamenat možnost provádět do určité míry sociální kontrolu.

Pokud nedošlo k usmíření ihned po konfliktu, mohl poškozený vznést před městskou radou obvinění. Druhá strana mohla na žalobu zareagovat několika možnými způsoby – ke všemu se přiznat, prohlásit se za viníka a žádat odpuštění. Obvinění na svou obranu uváděli další polehčující okolnosti, jako opilství či hněv, nebo se své jednání snažili odůvodnit tím, že výrok pronesli na základě „klevet“. Uvedu zde pouze jeden charakteristický příklad tohoto způsobu vyřešení sporu. Bohdanečský městský soud v roce 1582 řešil spor Jiříka Kubeše a Jana Dvořáka týkající se nářku cti. Jiřík Kubeš nejdříve protivníkovi „*nepominouce práva a zřízení zemského poselství učinil po dobrých lidech*“. Dvořák se ale k věci neznal a Jiřík podal u městského soudu žalobu a žádal „*za spravedlivé opatření podle práva*“. Když měl obžalovaný odpovídat na žalobu, „*... na nepaměť to kladl pravíc, žeby v své paměti neměl, aby toho, co v žalobě položeno, o Jiříkovi Kubešovi jakožto o dobrým člověku mluvití měl, než že on jeho má za dobrého člověka jakož i jiný lidí a o něm nic takového zlého, že neví.*“ Z pokračování zápisu se dovídáme, že usmíření zprostředkovali členové městské rady, kteří „*... o to pracovali a majíc sobě to z obojí strany v moc dané je o to vyrovnali, a to takto, že vše, což se tu původem d'ábla mezi stranami bylo zběhlo, vyzdvihují, moří a v nic obracejí a to, jestliže jest co tu bylo, původem toho nepřitele d'ábla mezi stranami vzniklo... není k újmě poctivosti a jejich dobré pověsti...*“.²⁹⁾ Pokud obviněný odvolal to, z čeho byl obžalován, což platilo zvláště ve přích o čest a o různé méně závažné spory, kdy bylo dokazování značně problematické, neboť „*... hanba hanbu postihá a nářek nářku odpovídá...*“, spor v těchto případech zpravidla končil opatřením obou stran na cti a uzavřením přátelské smlouvy.³⁰⁾

Pokud soudní řízení pokračovalo dál, bylo zvykem, že se městská rada snažila sporné strany usmířit znovu a opakovaně je vyzývala k uzavření

28) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 240r.

29) SOKA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 6r, v.

30) SOKA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 141v–142 (1611).

přátelské smlouvy – někdy třikrát i vícekrát.³¹⁾ Dělo se tak po přednesení odpovědi na žalobu, tzv. odporu.³²⁾ Konšelé se snažili dosáhnout usmíření stran a ukončení řízení zejména před publikováním svědeckých výpovědí a zatažením dalších lidí do sporu.³³⁾ Existovalo zde reálné nebezpečí vzniku postranních pří o důvěryhodnost svědků, což s sebou mohlo přinášet zhoršení stávajících sociálních vztahů uvnitř komunity a narušení sociálního smíru. Navíc znamenalo předvolání svědků a zapisování jejich svědeckých výpovědí pro žalobce i obviněného stoupající finanční náklady a pro všechny zúčastněné také časové obtěžování. Když nedošlo k usmíření ani v této fázi, dostaly strany ještě jednu šanci před vynesením rozsudku.³⁴⁾ Pokud byla přátelská dohoda úspěšně uzavřena v této etapě soudního řízení, mohla

31) „vyslyševše... obojí stranu a chtějí raději, aby mezi sousedy svornost, láska zachována býti mohla, ačkoliv již k té při i některé svědky zavedeny a publikováni byli, toho jsou jim jednou, podruhý i potřetí k smlouvě přátelské podati a odložiti ráčili“ (1613), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 189r.

32) Po odporu „... odloženo do dvou neděl... budou-li se moci v tom čase sami přátelsky porovnat, že se jim toho přeje a porovnejte se neb neporovnejte při témž času, aby se u práva postavili...“ (1583), SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, pol. 9r, v; po odporu „mezi tím z podstaty práva stranám k přátelskému porovnání do neděle po rozeslání apoštolů ... den termínován jest tu, aby se v místě radním koštovali, budou-li se moci bez pohoršení obojí strany spravedlnosti v týž den porovnat“ (1617), tamtéž, fol. 76r.

33) „...i od práva stranám oznámeno prve, nežli k publikování jakých svědomí přijíti mohlo, poněvadž se dotýče cti a poctivosti, z povinnosti právní ještě se stranám toho přeje, budou-li se moci sami srovnati a spokojiti, že se na přátelskou smlouvu podávají, protož se toho ještě odkládá do dvou neděl, spokojte se neb nespokojte, aby se znovu postavili a na čem by to bylo oznámili...“ (1587), SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 43r,v; „... že není Kořínek přítomen osobně ppp to uváživše, dali strany na přátelskou smlouvu a jim den k porovnání přátelskému termínovali po neděli Invocavit, nebudou-li se moci porovnat... k průvodům do 4 neděl do auterka po neděli oculi se jim odkládá...“ (1617), tamtéž, fol. 78v; „... však stranám z práva napomenutí se činí, aby se dřívěji, nežli by lidé závazky obtěžování byli, přátelsky se porovnali...“ (1623), tamtéž, fol. 92v.

34) „k nálezu této pře z podstaty práva se odkládá do 4 neděl... strany se napomínají nečekajíc na nález neb vejpověď právní, aby raději přátelským způsobem se porovnali“ (1623), SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 97r; „... ráčil je podat na přátelskou smlouvu dřívěji nežli vejpověď... přijali to a zjednali přátele z obojí strany“ (1604), SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 22r, v; „od auřadu sobě podáno majíce, aby dřív než výpověď od práva vznešena byla, přátelským způsobem se porovnali...“ (1668), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 248v–249v; „oznamujíc ppp, že soudové zisku nepřinášejí a že nic lepšího a chvalitebnějšího není, jako když se sousedé v lásce a svornosti snášejí, prve nežli by o touž věc právní rozeznáni a vejpovědi poděleni byli, podali je na přátelskou smlouvu, k čemuž obě strany přistoupily“ (1602), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 232v–233v.

se v zápisech projevit nad tímto faktem určitá radost, která bývá připisována božskému zásahu.³⁵⁾ Neuzavření přátelské smlouvy po několikerém vyzvání mohli již členové městské rady zvláště ve příp. o malichernosti chápat jako určitý nevděk a pohrdání soudem.³⁶⁾ Zcela výjimečně se můžeme setkat s uzavřením přátelské smlouvy až po vynesení nálezu soudem. Tento postup mohl znamenat jediný způsob ochránění cti a minimalizování nebezpečí vydání k útrpnému právu. V roce 1576 mezi sebou tímto způsobem ukončili spor švec Petr Královský z Pardubic a Dorota Macková z Vysoké, která jej měla spolu s „kurvou“ Marianou okrást, když ležel opilý vedle silnice. Obvinění Doroty a její pomocnice Mariany z loupeže řešil vrchnostenský soud, který odsoudil Marianu k útrpnému výsledku. Za Dorotu se kvůli jejímu případnému výsledku měli zaručit rukojmí. Pokud by se nikdo takový nenašel, měla se dostavit do vězení. Důvodem různého postihu obou žen bylo jejich odlišné sociální postavení. Mariana byla během soudního jednání opakovaně označována jako „lotryně a kurva“ a zařazována mezi vandrovní osoby. Dorota zde vystupovala jako manželka hospodáře a matka alespoň jednoho dítěte, která se mohla při projednávání sporu spolehnout nejen na manžela, ale také širší okruh osob, které potvrdily její dosud dobrou pověst.³⁷⁾ Styk s osobami s pochybnou pověstí znamenal pro „pocitivé“ lidi riziko, že je v případě nějakých problémů stáhnou s sebou, což zřejmě u žen platilo ještě ve větší míře. Spor byl definitivně ukončen uzavřením přátelské smlouvy, podle níž měl žalobce dostat od Doroty

35) „*dlouho k tomu ohnuti a oblomeni býti nemohli, až tohoto šťastného dne, když již k vyhlášení nálezu stáli, takto jsou společně původem Pána Boha skrze p(ana) p(urkmistra) a p(ány), jimž všecku při zcela v moc dali, porovnání jsou*“ (1607), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 174r–175v.

36) „*... strany... nestavše se mezi nimi porovnání přátelské za přečtení a vyhlášení nálezu žádali, právo vždy chtějíc, aby raději mezi stranami ta pře během přátelským skončení své vzala, vždy ještě k přátelské smlouvě otcovsky napomínali, strany pak napomenutím takovým pohrdouc a jeho k sobě přijítí nechtějíc na svém předsevzetí urputně stáli a za vyhlášení nálezu žádali...*“ (1623), SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 97r.

37) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 99v–106r; nálezn na fol. 106r „*Tu já Jiřík Adlspach... ačkoli jest Dorota Macková tu Marianu kurvu podle austní vejpovědi nepostavila, ale poněvadž ta jistá Mariana světle na tom stojí že ne ona ale Dorota, když sou spolu z města Hradce šli naleznší Pavla Královského ležícího u cesty vopilého od něho váček vzala a také nějaký díln z něho peněz vybrala. Toho za spravedlivé uznati nemohu, aby tím postavením té Mariany kurvy ona Dorota této žaloby sproštěna byla a tak jsouc ta Mariana prve kurva zjevná pro vyhledání té i jinejch věcí má dána bejti ku právu autrpnému a protož nemá li Dorota dostatečnejch rukojmích, byla li by toho jaká potřeba, aby se ku soudu postavila, tehdy se do trestání vzítí má...*“.

a jejího manžela 20 kop gr. míšeňských za soudní výlohy a k tomu navíc jalovici. Pro Dorotu i jejího manžela tento způsob znamenal jedinou cestu jak ochránit svou čest.³⁸⁾

Během řízení používala městská rada v přesvědčování sporných stran k usmíření určité přesvědčovací až donucovací prostředky. Konšelé tak apelovali na morální hodnoty, které měly strany zastávat, a projevovali přání, aby spolu sousedé žili jako dobří křesťané „*v lásce a svornosti*“.³⁹⁾ Spor prezentují jako odchylku od normálního stavu, jejíž původní příčinou byl „*d'ábel*“ nebo „*satanáš*“.⁴⁰⁾ Neopomíjeli zdůraznit, že z počátečního sporu narušujícího vztahy mezi jeho bezprostředními účastníky by se mohl rozvinout konflikt, který by se dotkl i dalších osob a narušil vztahy v komunitě.⁴¹⁾ Udržení či znovunastolení dobrých sousedských vztahů mělo zásadní význam pro zajištění bezkonfliktního chodu hospodářství a vůbec sociálního života poddanských vsí, městeček a měst. Na obnovení a zachování dobrých sousedských vztahů měly zájem jak vrchnosti, tak i samy

38) „... *Matěj Macek s Dorotou ženou sou se o to všecko přátelským během s Pavlem smluvili a to tak, že jemu za škody a zátraty dáti má 20 km a jalovici... však taková smlouva nemá být Dorotě a Matěji Mackovi na újmu jejich poctivost a dobré pověsti na časy věčné a budoucí...*“ (Vysoká, 1576), SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 106r.

39) „... *lepšího a chvalitebnějšího není jako když se sousedé v lásce a svornosti snášejí...*“ (1602), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 147v–148r; „*ve svornosti sousedské spolu bydletí chtějí...*“ (1691), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 6, fol. 26v.

40) „*co se tu mezi nimi původem d'ábla a satanáše sběhlo...*“ (1600), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 141v–142r; „... *původem zlého nepřítele d'ábla...*“ (1615), SOkA Kolín, AM Týnec, kn. č. 5, fol. 91r–92v; „*co se tu skrz obchodníka černého a původu všeho zlého zběhlo*“ (1621), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 205v; „*co původem aukladníka lstivě mezi oznámené strany vtroušeno*“ (1621), tamtéž, fol. 206r; „... *původem d'ábla satanáše...*“ (1667), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 200r–201r; odkaz na d'ábla se vyskytl ve 35 sporech – 15 z nich se týkalo městečka Týnce a 14 Přelouče, mohlo by to spíš odrážet zavedený zvyk, který se mezi písaři v dané lokalitě používal, nebo některé osobní vlastnosti písaře; není patrné, že by se používání těchto označení začalo ve větší míře vyskytovat např. s rekatolizací (do roku 1617 – 19 výskytů; od roku 1620 – 16 výskytů).

41) „... *aby ten oheň, který by z toho počátku plápolati chtěl, časně uhašen byl...*“ (1644), SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 94r, v; „... *purkmistr a rada rozumějice tomu, žeby ten spor dáleji vznikati větší nevoli, škody autraty působiti mohl, před dáním supliky kazili jim v tom povolení dáti, pokudž by se bez pohoršení práva sami mezi sebou porovnatí mohli, aby toho budoucně Rellati učinili ... obě strany si takové ublížení odpustili a za poctivé lidi se vyhlásili před ubrmany*“ (1657), SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 99v.

obce.⁴²⁾ V zápisech se setkáváme na jedné straně se snahou žalující strany řešit spor soudní cestou a ne „na vlastní pěst“ a na druhé straně zároveň s prezentací sporu i soudního řízení ze strany zástupců městské samosprávy jako s něčím nenormálním, co může vztahy v lokalitě ohrozit a zveřejněním obsahu sporu situaci ještě zhoršit. Městská rada mohla svou roli přirovnávat k otcovské autoritě a snažila se tím při pobízení stran k urovnání pře vlastní pozici posílit.⁴³⁾ Podobně je v některých přátelských smlouvách zmíněna starobylost a výhodnost tohoto způsobu ukončení sporu a zdůrazňuje se, že se jedná o „*dobrej a starobylej způsob*“. Jeho oprávněnost se dále podporuje ještě tvrzením, že „*se tu oboudvou poddaných JMC dotejče...*“.⁴⁴⁾ Jako bezprostřední důvod pro usmíření mohli konšelé připomínat blížení se církevní svátky.⁴⁵⁾ V případě sporu dvou členů literátského bratrstva městská rada apelovala na strany tím, že se blíží advent, a měly by se proto v této době společně věnovat spíše bohoslužbám než vzájemným svádám.⁴⁶⁾ V zápisech se občas odráží nelehká situace, ve které se v danou chvíli obyvatelstvo nacházelo, např. válečné události. V roce 1634 se tak městská rada v Dašicích snažila usmířit dva protivníky, „*pohlížejíce k nynějším obtížným a velice strastným časům... a z dalšího jich též zbytečného zaneprázdnění a také proto, že nevole povstala z obojí strany z opilství, na přátelskou smlouvu je, smluvte se neb nesmluvte, podali*“.⁴⁷⁾ Tento příklad poukazuje na další dva pilíře podporující postoje a důvody konšelů k rychlému ukončení sporů a soudního jednání. Upozorňuje se zde na malicherné okolnosti vzniku sporu, kdy výraznou úlohu v eskalaci konfliktu sehrálo nemírné

42) WINKELBAUER, T.: „*Und sollen sich die Parteien gütlich miteinander vertragen*“, s. 142n.

43) „... *a stranám učiněno otcovské napomenutí k přátelskému porovnání*“ (1623), SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 93r.

44) SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 86v–88r (1614); podobně tamtéž, 91v–92v (1615).

45) „... *pan purkmistr a páni nechtějíc, aby mezi sousedy nesvornost zvláště před slavnými hody vzrůst svůj bráti měla, stranám učinili napomenutí, aby v moc jim to dali...*“ (1607), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 172r.

46) „... *purkmistr a konšelé... obojí stranu... jakožto bratřím kůru literátského... v počtách a službách božích překážky zvláště v přicházející čas adventní... následovali a z toho čím dále větší kyselost i zášti... povstavovati i růsti mohli... pročez, aby raději mezi bratrstvem pokoj, svornost a láska bratřská svůj průchod měla... soudy, kterýž by dále následovati mohli... mocnou ubrmanskou vejповěď přátelsky porovnatí a smířiti ráčili...*“ (1657), SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 100r, v.

47) SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 87v–88r.

požití alkoholu.⁴⁸⁾ Členové městské rady dále upozorňovali na zbytečné zaneprázdnění městské rady i samotných účastníků sporu, ke kterému během procesu docházelo. Za obtěžování městského soudu malichernými a neopodstatněnými věcmi hrozilo sporným stranám potrestání vězením. Konšelé je tak mohli, kromě toho, že se v případě pokračování v soudním řízení vystavují finančním ztrátám, upozornit i na to, že „... sou z povinnosti měšťanské vystoupili...“ a mohou být potrestáni vězením podle jednoho z ustanovení Koldínova zákoníku.⁴⁹⁾ Stranou neponechávali ani zdůraznění nákladnosti vedení procesu a upozorňovali účastníky sporu, že „soudové zisku nenesou“.⁵⁰⁾ V této souvislosti někdy zmiňovali nebezpečí zchudnutí některé ze stran a její „padnutí“.⁵¹⁾

Již zahájení soudního řízení s sebou neslo určitou finanční investici za obeslání druhé strany. Sporné strany před soudem zpravidla nevystupovaly samy, ale nechávaly za sebe mluvit tzv. právního přítele nebo prokurátora. Ten mohl také poskytovat pouze právní rady, či připravovat podklady pro stání a důkazní řízení. Pokud se žalobce nebo obžalovaný nemohl dostavit před soud osobně, mohl někoho pro jednání zmocnit. Ze samotných zápisů se o osobách „právních přátel“ dovídáme poměrně málo. Podmínkou bylo, že se muselo jednat o důvěryhodného „dobrého“ člověka. Musela to být osoba, která uměla číst a psát, znát právo a procesní praktiky, což mohla získat praxí, např. častým navštěvováním soudních jednání. Obhájce musel mít k dispozici knihu městských práv a zemských zřízení, případně sbírky

48) „... jedno původem d'ábla, druhé z opilství, 3. že i k tomu všetečnost přistoupila, 4. že se tu obou dvou řemesníkův a sousedův blízkých dotěže s uvážením práva na smlouvu přátelskou strany podání na mnohá pak přátelská promlouvání i otcovské předkládání pánů prostředníkův od obojí strany dožádaných...“ (1614), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 88r–89v.

49) „... kdyby k průvodům a k dalším soudům přijíti mělo, nemohli by v tom než těžce padnouti a že sou z povinnosti měšťanské vystoupili, musili by právem trestání podle zapsání práva městských Q26 přijíti...“ (1611), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 141v–142r.

50) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 147v–148r (1636); „...pro ušetření a mírnění způsobu poctivosti ochrany jsou podání na přátelskou smlouvu tak, aby skrze to jsouc spolu sousedé potřební škody autraty sešlo...“ (1606), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 82r,v.

51) „A ty cos prosoudil, budeš bez toho“, SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, bez fol.; „... soudové zisku nenesou...“, (1602), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 147v–148r; „...aby se strany zbytečně nehrali k škodám větším, austně vyřčeno takto...“ (1583), SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 24r.

„lidských při“.⁵²⁾ Právo bylo v této době vnímáno jako tradiční celospolečenský duchovní statek a ne jen jako majetek poměrně úzké vrstvy právnícky vzdělaných osob.⁵³⁾ Právním zástupcem mohl být nějaký vzdělanější soused nebo jiná osoba z okolí. V roce 1624 vystupoval před bohdanečskou městskou radou jako „*plnomocník*“ podruha Jana Hrubše Karel Jelínek starší z Koldína, který před soudem „*podával nějakých spisů a za přečtení žádal*“.⁵⁴⁾ Jednalo se zřejmě o syna Jana Jelínka staršího z Koldína, který působil po převzetí panství českou komorou ve funkci místohejtmana.⁵⁵⁾ Karel Jelínek měl jako sezemický soused v roce 1604 tvrdý spor s městskou radou, jenž řešil hejtmanský soud. Svých zkušeností se soudním řízením tak zřejmě mohl využít také jako „*právní přítel*“. V jiném sporu omlouvají Kateřina Disputka a její zmocněnci svého „*právního přítele*“, který „*... k témuž dni dostačiti nemohl za příčinou odjezdu do Mýta na poručení pana hejtmana ...*“.⁵⁶⁾ Mohlo snad jít o nějakého vrchnostenského úředníka nebo zaměstnance, člena městské nebo vesnické správy. Zcela ojediněle se v zápisech odráží skutečnost, že strany mohly být vyzvány, aby před soudem mluvily samy bez řečníka. Jediný doklad této praxe se objevil ve při řešené hejtmanským soudem. Důvodem snad byla snaha vrchnosti, aby se kvůli výdajům spojeným se soudním řízením strany nezadlužovaly.⁵⁷⁾ Někteří účastníci během soudního řízení vyjádřili svou nelibost nad finančními náklady na vedení procesu. Kateřina Drábková obviněná svým sousem z kradení dříví pochybovala nad nutností platit „*právního přítele*“, protože „*... jsou já v tý věci i s manželem svým prostí lidé těm věcem nerozumějice, že musíme sobě přítele přespólního potřebovati a jemu platiti, ježto bez toho dobře býti mohlo ...*“.⁵⁸⁾

Prameny se o konkrétních odměnách pro „*právní přítele*“ přímo nezmiňují, ale ojediněle se dovídáme pouze celkové procesní náklady. Výši honorářů pro „*advokáty*“ upravoval Koldínův zákoník, který stanovoval odměnu za zastupování ve sporech o nářky cti z mordu na 5 kop gr. českých, ve přích o výtržnosti a zhanění na 2 kopy gr. českých. V majetkových

52) KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 304n.

53) KREUZ, P.: *Aktéři bez hřiště a bez pravidel?*, Kuděj 2001/2, s. 68–76, zvl. s. 75.

54) SOKA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 98r.

55) ŠIMEK, T.: *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*, VčSH 1, 1991, s. 139–168, zde s. 149.

56) SOKA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 24v (1584).

57) „*... neopatřili se řečníkem, protože jim byla zpráva dána, aby sami bez řečníka mluvili ...*“ (1551), SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 268, fol. 31r–32v.

58) SOKA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 52v (1587).

přích o 100 kop gr. českých jim mělo připadnout 2,5 kopy gr. českých a ve sporech o částky přes 1000 kop měl dostat maximálně 25 kop gr. českých.⁵⁹⁾ V Přelouči se vyrovnání mezi obhájcem Jeronýmem Florentským z Nového Kolína a klientem Kašparem Žemličkou „za práci... kterou s ním v soudech vedl“, stalo v roce 1587 předmětem sporu, jenž byl ukončen uzavřením smlouvy. Kašpar měl dát Jeronýmovi 3 kopy gr. míšeňských a pár „indiánských mladých slepic“.⁶⁰⁾ Kašpar Žemlička vedl před městskou radou v Přelouči mezi lety 1584 a 1586 minimálně čtyři spory. Přeloučská městská rada v roce 1584 řešila spor, kde vystupoval ještě s dalšími osobami jako ručitel dluhu ve výši 51 kop gr. míšeňských. O rok později figuroval ve při o nárek cti.⁶¹⁾ V ortelních manuálech apelačního soudu se jméno Kašpara Žemličky objevuje v odvoláních ve dvou sporech, jež se týkaly obchodu s kradeným obilím a nářku cti.⁶²⁾ Je pravděpodobné, že právě kvůli těmto odvoláním k apelačnímu soudu mohl Kašpar Žemlička využít služeb Jeronýma Florentského, který byl zřejmě takřka právníký profesionál. V letech 1587–1592 vystupoval nejméně v 11 případech řešených apelačním soudem, jež se většinou týkaly procesních záležitostí.⁶³⁾ Jako „plnomocník“ zde většinou zastupoval majitele Štěpánova u Přelouče Mikuláše Střelu z Rokyc. Měšťany z měst a městeček pardubického panství mohly obhajovat také vzdělané osoby z nepříliš vzdálených královských měst jako Kolína, Kutné Hory, Chrudim nebo Hradce Králové.⁶⁴⁾

Kromě výdajů za právní služby platily sporné strany za vnesení zápisu do městských knih a písaři od práce. Během procesu si musely strany opatřit všechny potřebné věci pro důkazní řízení, což byly kromě svědeckých výpovědí různé opisy a výpisy smluv, které často musely získávat u vrchnostenských úředníků na pardubickém zámku. K tomu všemu se přidávaly již zmíněné ztráty času. Jak dlouhou dobu soudní řízení před městskými soudy od podání žaloby do vynesení nálezu trvalo, je možné zjistit z některých zápisů z „knihy žalob a odporů“ pro městečko Bohdaneč.⁶⁵⁾ Nejrychleji byl vynesena věc ve při o nárek cti, kdy soudní

59) Koldín, čl. B 24–35.

60) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 71r.

61) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 46r, v; 70v.

62) NA Praha, Apelační soud, kn. č. 122, fol. 99v, 27r.

63) NA Praha, Apelační soud, kn. č. 122, fol. 96v; kn. č. 123, fol. 49v–50r, 108r, v; kn. č. 124, fol. 19v–20r, 63v, 79r, 16v; kn. č. 125, fol. 143r, v.

64) Dalšími vícekrát se opakujícími osobami vystupujícími v odvoláních k apelačnímu soudu byli např. Jiřík Prchlík jinak Obselka, Jan Budějovský, Mikuláš Pětioký, Kašpar Kožišník, Mikuláš Podůlšanský, Jan Plzák.

65) SOKA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53.

řízení trvalo dva měsíce. Do čtyř měsíců byly ukončeny ještě další dva spory týkající se dluhů a prodeje nemovitosti a osm měsíců probíhalo soudní řízení týkající se opět dluhů. Necelý rok trvalo vynesení nálezu ve věci krádeže dřeva. Zde ale soudní řízení pokračovalo dál vysvětlením nálezu a odvoláním k apelačnímu soudu, takže skončilo až po více než dvou letech. Dva spory se od podání žaloby do vynesení nálezu městskou radou projednávaly od jednoho do dvou let a týkaly se dědického vypořádání (14 měsíců) a zbití (18 měsíců). I u těchto sporů došlo k odvolání k apelačnímu soudu a poslední stání před městskou radou proběhlo necelé dva roky od podání žaloby. Délku soudního řízení lze u některých sporů projednávaných hejtmanským soudem přesně sledovat pouze v letech 1542 až 1604. Většina sporů byla vyřešena do půl roku (11 ze 13), zbývající dva byly vyřešeny po 9 a 11 měsících. Kratší doba projednávání sporů před hejtmanským soudem se dá snad vysvětlit tím, že se sporným stranám během jednání nedostalo tolik prostoru pro vzájemnou výměnu názorů, neboť se zde nesetkáváme s předkládáním replik ani duplik. Dokládalo by to opět to, že hejtmanský soud u poddaných disponoval větší autoritou než ostatní soudy na panství.

Včasné uzavření přátelské smlouvy bylo možností, jak se většině nákladů spojených se soudním řízením vyhnout. Ani při smírném vyřešení sporu a uzavření přátelské smlouvy se ale strany nevyvarovaly finančním ztrátám úplně. Pokud se rozhodly uzavření smíru stvrdit písemnou formou, platily od „ingrosírování“ do městské knihy. Kromě toho se setkáváme s tím, že pokud některou ze stran v jednání zastupovali přátelé a ubrmané ze vzdálenějšího místa, bylo nutné zaplatit i jim. Náklady vzrůstaly, pokud soudní řízení probíhalo před jinými soudy. Bartoloměj Jamský tak chtěl v roce 1589 před městským soudem obžalovat za zpohlavkování svého syna Ondřeje Rektora. Ten se žalobě bránil citací článku A 44 Koldínova zákoníku, podle kterého by ho měl žalovat před rektorem pražské univerzity. Bartoloměj o tom vyjádřil pregnantně svůj názor, že by „*musel hrubej měšec míti, aby jeho měl tam viniti*“, a od žaloby protentokrát upustil.⁶⁶⁾ Zdá se, že Bartoloměj Jamský byl místní kverulant, neboť se jako žalobce, ale častěji jako obžalovaný, v 80. a 90. letech 16. století opakovaně objevuje před přeloučským městským soudem. Před městským soudem se od 70. let do počátku 17. století opakovaně objevoval i Ondřej Rektor, a to nejen jako jedna ze sporných stran, ale také jako člen městské rady a rychtář. Městský soud řešil spor Jamského a Rektora o nárek cti již v roce 1585. Do sporu

66) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 78v, 79r.

tehdy zasáhl také apelační soud, který vyzval městskou radu, aby se obě strany pokusila usmířit.⁶⁷⁾ Je možné, že napjaté vztahy mezi oběma aktéry přetrvávaly dál a reakce Ondřeje Rektora v dalším sporu spíš odrážela nechuť pouštět se s touto osobou do dalšího soudního řízení.

Pokud se tedy žalobce a obžalovaný mezi sebou nedokázali sami dohodnout, mohli k jednání pověřit třetí stranu. Tito zprostředkovatelé ubrmanské nebo pouze přátelské dohody se nazývají prostředníci, smlouvci, ubrmané, jindy pouze přátelé. Podle Koldínova městského zákoníku to měly být osoby „hodné, rozumné a upřímné“. Jejich arbitrážní výrok měl stejnou závaznost jako rozsudek a byl také soudně vymahatelný. Nebylo od něj možné odvolání, protože k rozhodčímu řízení strany již na počátku přistoupily dobrovolně. Smlouvy mohly být uzavřeny pouze ústně a nemusely být zaknihovány. Pokud nastala potřeba jejich doložení, mohli smlouvci bez přísahy svůj výrok dosvědčit. Koldínovo právo připouštělo možnost porovnání prostředníky pouze tam, kde šlo o právo soukromé, tzn. že smířčí dohoda nebyla možná v trestních věcech (resp. hrdelních).⁶⁸⁾

V letech 1545 až 1689 bylo v přeloučské „knize kontraktní“ zachyceno celkem 209 sporů.⁶⁹⁾ Smírným způsobem bylo vyřešeno 182 sporů, což je přibližně 87 % sporů. Účast zprostředkovatelů je zmíněna nejméně ve 111 sporech, které tvoří více než 60 % sporů řešených usmířením stran. K obdobným závěrům jsem došla i pro městečko Dašice, kde bylo v letech 1562 až 1695 zachyceno 125 sporů, z nichž přátelským způsobem skončilo 112, tj. necelých 90 %. Z těchto 112 sporů se o zprostředkování smíru dovídáme přibližně v 67 případech, tj. v necelých 60 %.⁷⁰⁾ Pro městečko Týnec bylo v letech 1588 až 1701 zachyceno 87 sporů, z nichž se smírně vyřešilo necelých 72 případů – tedy přibližně 82 %. Ubrmané, smlouvci nebo přátelé se podíleli na smírném řešení ve 34 %. U zbývajících sporů se smírným koncem nemusela být případná účast prostředníků zmíněna. Mohlo jít také o dohody, jež uzavřely strany samy mezi sebou mimo soud, a jejich uzavření radě poté pouze oznámily bez uvedení bližších podrobností. Většinou šlo ale zřejmě o spory, které vyřešila městská rada sama a jež skončily „zdvižením“ pře a opatřením stran na cti.

Dohodu mezi spornými stranami zprostředkovalo zpravidla od čtyř

67) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 50r–51r.

68) ŠTĚPÁN, J.: *Studie o kompilační povaze Koldínových Práv městských*, Praha 1940, s. 43; Koldín, čl. C 26–C 32.

69) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330.

70) Počítala jsem zde pouze se spory obsaženými v „městské knize zelené“, SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133.

do sedmi osob – nejčastěji to byli čtyři prostředníci, méně často pět nebo sedm smlouvců. Pouze ve dvou přátelských smlouvách se jako smlouvce objevila pouze jedna osoba. V roce 1678 se v Dašicích dohodly ve sporu o nářek cti dva manželské páry „...*skrze prostředkování a jednání pana Pavla Horáka měštěná a spoluradního*“.⁷¹⁾ Druhý příklad je z městečka Holic, kde v roce 1693 došlo k dohodě ve věci odstoupení od „handlu“ s grunty skrze vyžádaného přítele Jana Holuba.⁷²⁾ Jednalo se zřejmě o osoby disponující u obou stran dostatečnou autoritou. S vyšším počtem přesahujícím devět smlouvců se setkáváme pouze v Přelouči, kde vystupovalo spíše výjimečně až 12 prostředkovatelů. V zápisech přátelských smluv je někdy zachycen ještě větší počet osob, ale většinou není zcela jasné, zda se účastnily přímo vyjednávání, nebo byly přítomné až zapsání dohody do městské knihy. Osoby „z *prostředku práva*“ mohly ale kooperovat v usmířování stran i s dalšími osobami. Sporné strany si zpravidla vybíraly některé své sousedy, ale v některých sporech se setkáváme i s lidmi z jiných lokalit. V roce 1571 došlo v městečku Přelouči ke sporu o zbití a zhanění a podle dohody musel Václav Kaumek Janovi Kopeckému nahradit poměrně velkou sumu 20 kop gr. míšeňských, které investoval do „*přátel přespólních*“. Mezi prostředníky tohoto smírčího jednání se objevuje místohejtman Jan starší Jelínek z Koldína, dva sousedé z Kutné Hory, jeden soused z Přelouče a pardubický měšťan Jan Čáslavský.⁷³⁾ Mnohem menší sumou ve výši dvou kop gr. českých přispěl v roce 1572 Bartoloměj Nosek svému přeloučskému sousedu Mikuláši Patočkovi, který „*zjednal sobě přátele přespólní, autraty a škody nemalé vzal*“.⁷⁴⁾ V roce 1591 městská rada v Dašicích projednávala spor o nářek cti, ve kterém musel místní Jan Rathauský přispět jednou kopou gr. míšeňských Václavu Vokounkovi z Přelouče za „*najití ubrmanů*“.⁷⁵⁾ Dá se předpokládat, že pokud došlo k uzavření přátelské smlouvy mezi místními a zprostředkovali ji sousedé z dané lokality, jednalo se spíše o neplacenou činnost, která se mohla v případě potřeby nahradit recipročně. V Týnci se ve větší míře v roli zprostředkovatelů setkáváme s horníky nebo sousedy z nedaleké Kutné Hory či z „perkwerku“ kaňkovského (11krát). U čtyř ubrmanů je poznamenáno, že pocházeli z Pardubic, a překvapivě pouze u jednoho je uvedeno místo bydliště v Přelouči. Podobně se i v zápisech přeloučských

71) SOKA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 127v–128r.

72) SOKA Pce, AM Holice, kn. č. 200, fol. 13v.

73) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 31v–32r.

74) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 37v–38r.

75) SOKA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 30v.

sporů objevuje pouze jednou zprostředkovatel z Týnce. Zdá se, že větší vazby podle počtu pěti ubrmanů pojily přeloučské měšťany s Bohdančí. Z Pardubic byli nejméně tři zprostředkovatelé, z nichž jeden byl měšťan Jan Čáslavský a dva zbylí vrchnostenští úředníci – listovní písař Tomáš Klatovský, který dříve působil v Přelouči jako kantor, a místohejtman Jan Jelínek z Koldína.⁷⁶⁾ Kromě nejméně čtyř ubrmanů z Kutné Hory se v Přelouči setkáváme ještě po jednom smlouvci z nepříliš vzdáleného Chlumce a královských měst Časlavi, Nového Kolína a Hradce Králové. Větší rozptyl v bydlišti smlouvců, kteří se před přeloučskou městskou radou objevili, odpovídá tomu, že přeloučská společnost byla dynamičtější než v ostatních městečkách, neboť se sem po povýšení na město v roce 1580 přistěhovalo mnoho osob z okolních měst, včetně měst královských.⁷⁷⁾

O větší společenské stratifikaci může vypovídat i to, že pouze v Přelouči se v roli ubrmanů setkáváme s osobami se šlechtickým predikátem. V roce 1559 vystupoval v jednom sporu jako zprostředkovatel Jan Stříbrský z Krušce a v roce 1600 figuroval jako smlouvce ve sporu o doplacení věna mezi vdovou po Václavu Zoubkovi Kateřinou a vdovou Kateřinou Prachatickou Mikuláš Magerle ze Sobíšku.⁷⁸⁾ Další šlechtickou osobou byl Kryštof Czedlic z Brusnice, který jako zprostředkovatel vystupoval v letech 1602 až 1606 v několika sporech.⁷⁹⁾ V Dašicích se v roli ubrmanů setkáváme v trochu větší míře s osobami z Pardubic, což bylo dáno především kontakty některých zaměstnanců vrchnostenských podniků, kteří zde pobývali. Častěji jako prostředníci figurovali také měšťané z nedalekého městečka Sezemic. Pokud byla některá ze sporných stran z okolních vesnic, mohli ji zastupovat sousedé odtamtud. Zdá se, že soud v Dašicích spory mimodašických řešil častěji, než tomu bylo v Přelouči nebo Týnci.

S duchovními osobami se v roli ubrmanů setkáváme spíše ojediněle.

76) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 31v–32r (1571) – zmínka o místohejtmanu Janu Jelínkovi z Koldína, srv. ŠIMEK, T.: *Správa pardubického komorního velkostatku*, s. 149, SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 157r, v (1604) – zmínka o Tomáši Klatovském z Pardubic jako listovním písaři, srv. ŠIMEK, T.: *Správa pardubického komorního velkostatku*, s. 159, VOREL, P.: *Dějiny města Přelouče (1086–1618)*, I, Přelouč 1999, s. 115.

77) VOREL, P.: *Dějiny města Přelouče I*, s. 70.

78) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 329A, fol. 6r, více o postavě Jan Stříbrského VOREL, P.: *Dějiny města Přelouče I*, s. 89n; SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 139r, v, Václav Magerle byl synem bývalého primátora Jana Poděbradského a v této době již bydlel na Novém městě Pražském; o Magrlech více VOREL, P.: *Dějiny města Přelouče I*, s. 92n, 180nn.

79) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 149v–150r; 163r; 165r,v.

V roce 1596 jako zprostředkovatel přátelské smlouvy vystupuje katolický farář v Přelouči Marek Žandovský z Žandova. Měl zasáhnout do sporu o nárek cti mezi Mandalenou Kantorovou, která urazila zdechovického rychtáře Jana Vlka a jeho ženu. Zdechovice ležely již mimo pardubické panství a přeloučský farář byl jako zprostředkovatel pověřen snad jako člověk mající kontakty a jistou autoritu i ve Zdechovicích, kde se mohl podílet na církevní správě. S účastí kněze nebo faráře v zprostředkování smírčího řízení se setkáváme i v jiných městečkách pardubického panství, jako v Dašicích, Holicích a Týnci.⁸⁰⁾ Duchovní osoby se snad mohly zaštitit v apelu na protistrany a ve svých přímluvách ke vzájemnému odpuštění větší morální autoritou, které se dalo těžko odmítnout. Je zajímavé, že duchovní osoby figurují jako prostředníci smírů jen do roku 1620. V pozdějším období vystupují pouze jako samotní účastníci sporů, kteří ve většině případů bránili svou čest.

Jak již bylo zmíněno, významnou roli při usmiřování stran hráli konšelé, kteří se snažili strany opakovaně přimět k uzavření přátelské dohody a ukončení sporu a sami v roli prostředníků často vystupovali jako „*osoby z prostředku práva*“.⁸¹⁾ Usmíření mohlo v těchto případech probíhat tak, že konšelé stranám určili termín, ve který se měly dostavit na určené místo k jednání. Městská rada v Dašicích tak roku 1651 stanovila přesné datum a místo pro odpůrce ve při, která došla do stadia podávání replik a duplik. Uvádí přitom, že „*z toho oběma velká zaneprázdněnost, škody a autraty a kyselost vzešla... aby se 19. dubna dostavili do domu*

80) Nejčastěji se s duchovními osobami setkáváme v Přelouči – v roce 1572 s knězem Václavem, v roce 1592 s knězem Martinem Bílským, v roce 1617 s Petrem Gryneusem, ve dvou sporech z let 1619 a 1620 vystupoval duchovní správce Jan Višelín, SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 34r,v; 90v–91r; 194v–195r, 198v–199r, 201r, v; holický farář Jan Špickonides vystupoval ve sporu o nárek cti z roku 1611, který řešil hejtmanský soud v Pardubicích, SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 62v–63r; v Dašicích v roce 1611 a 1612 kněz Blažej (Borovský), SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 72r, v; SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 62r; v Týnci farář Jan Muzofil ve sporu z roku 1612 a kněz Šebestián v roce 1615, SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 125v–126v; 91v–92v.

81) „... *skrže ppp i jiní pány a přátele dožadany majice to v moc od obojí strany uvedeno porovnáni... vše zdvihají... ačkoli pro některé zbytečnosti práva činěné... měl být dostatečně ztrestán, však to na přímluvu smlouvců pro ušetření lásky křesťanské jest prominuto a odpuštěno...*“ (1592), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 91v–92r; „... *spoluprostředku pánů spoluradních od obojí strany dožadanych smlouvcí a prostředníci...*“ (1612), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 125v–126v.

Vlkovského k přátelskému porovnání“.⁸²⁾ Praxe vyzývat sporné strany k návštěvě domu purkmistra nebo některého jiného člena městské rady byla zřejmě rozšířenější, jak je vidět i v roce 1616 v Přelouči, kde se odpůrci sešli v domě purkmistra Jana Šťastného.⁸³⁾ V jiných případech byly strany vyzvány k tomu, aby se opatřily ubrmany a vyslaly je v uvedený termín k jednání místo sebe.⁸⁴⁾ V některých případech ale purkmistr a konšelé přebírali iniciativu zcela. Strany mohly plně členy městské rady zmocnit „*nic sobě v moci na obranu svou nepozastavující právu v moc dali*“, a konšelé poté „*co se mezi nimi stalo... zdvihli*“.⁸⁵⁾ Pokud se jednalo o malicherné spory, jako byly hádky, nářky cti, případně i rvačky, byly pře zpravidla „*zdvížený a umořeny*“ a strany byly opatřeny na cti. Městská rada mohla při sousedů usmířit bez jejich svolení a soudní řízení mezi stranami ukončit, „*nechtějíc p(an) p(urkmistr a) p(áni) jich o to k dalším soudům připustit... poněvadž to není nic podstatného než toliko pouhé klevety*“.⁸⁶⁾ Dalším důvodem pro ukončení jednání a „zdvížení“ pře mohla být opilost zúčastněných v době sporu a také to, že ani jedna ze stran nebyla bez viny.⁸⁷⁾ Jako zmocněnci stran konšelé nařídili uzavření smíru, jak vidíme např. v městečku Týnci ve sporu z roku 1607, kde pře skončila odprošením poškozeného a opatřením obou stran na cti.⁸⁸⁾ V této souvislosti se někdy mluví přímo o nálezu

82) SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 101r, v.

83) „... *jste ráčili stran na přátelskou smlouvu podat, mohli li by se o to sami porovnatí skrze dobré lidi, což obě strany k sobě přijaly a sesevší se do domu Jana Šťastného purkmistra takto sou se porovnali...*“, SOkA Pce, AM Přelouč, kn. 330, fol. 195r, v.

84) „*purkmistr a rada mysleli, že by mohla různice pokračovat, jim o tom nařídili a nad oznámený den termínovati, aby se obě strany opatřily přáteli ubrmanskými a zda by mohli přijíti k přátelskému porovnání a na výš jmenovaný den skrz pány ubrmany přišli...*“ (1657), SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 102r, v.

85) SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 141v–142r (1611); podobně SOkA Pce, AM Přelouč, kn. 330, fol. 70v (1585).

86) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. 330, fol. 41r, v (1582).

87) „... *a co jeden druhému půjčil, to sobě zase vrchovatě opláceli ... jejich pře mocí práva tohoto se zbytečná býti soudí, poněvadž oba dva vopilí byli a se zbytečně a nevině haněli...*“ (1623), SOkA Pce, AM Bohdaneč, kn. č. 53, fol. 97r; „*co jest se tu mezi dotčenými stranami při času večerním a opilém stalo, s té příčiny pan starší a p(an) rychtář a p(áni) konšelé z moci práva taková všechna slova nařklivá.... zdvihají*“ (1618), tamtéž, fol. 94v–95v; „... *hanbu hanba postihá a nářek nářku odpovídá...*“ (1611), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 141v–142r

88) „*takto sou obě strany davše to v moc konšelům ... urovnali a uspokojili, že ihned on Šimon... v úplnosti práva jej Jana Lišku právně odprosil, aby*

městského soudu, podle kterého se strany měly usmířit, a měly tak být znovu nastoleny dobré sousedské vztahy.⁸⁹⁾

Další instancí, která se sama zabývala nebo alespoň nějakým způsobem mohla zasahovat do sporů svých poddaných, byla vrchnost. Hejtmanský soud řešil spory poddaných zejména, pokud se jednalo o konflikt jednotlivce s městskou radou, konšelem nebo rychtářem, tzn. osobami, které před nástupem do svého úřadu skládaly přísahu a byly v určitém zaměstnanec-kém poměru k vrchnosti. Vrchnost se zabývala také vzájemnými spory svých zaměstnanců pracujících v režijních podnicích, např. pivovaru či mlýnu v Dašicích. Hejtman nebo i další vrchnostenští úředníci, především místohejtman nebo pojezdny písař, vyjížděli řešit některé spory zejména majetkového charakteru týkající se užívacího práva k pozemkům, volného průchodu přes ně či jejich hranic. V některých případech se ale poddaní z městeček sami obraceli přímo na hejtmana. Mohlo se jednat o osoby nařčené ze smilstva či žhářství, tzn. z prohřešků, které by mohly být řešeny v rámci hrdelního soudnictví. Na hejtmana se tak obrátil David Pelikán, kterého v roce 1640 označil jeho soused Jakub Zářecký za viníka požáru v městečku Dašicích. Hejtman nejdříve postoupil jejich spor sezemické městské radě, ale po opakované stížnosti Pelikána, že se v řízení nepokračuje, hejtman spor postoupil do Dašic, kde byly nakonec obě strany opatřeny na cti a usmířeny.⁹⁰⁾ Kvůli nářku poctivosti se na vrchnostenské úředníky obrátil místo své manželky Václav Kouda z Týnce, ale byl opět odkázán

mu to odpustil, že jej má za člověka dobrého a poctivého a na něj že neví nic jiného než všechno dobré a poctivé. Z 2. strany se na své poctivosti Jan podle dotčeného oznámení právně opatřuje ... nemá jemu to na škodu býti a tak jsou z obojí strany skrze pány uspokojeni, ruky sobě podali sobě z srdce upřímného to odpustili“ (1607), SOkA Kolín, AM Týnec, kn. č. 5, fol. 84r.

89) *„... učinivše nález jim takový, aby společně mezi sebou se smířili a v dobré sousedství vešli, což oni oblíbeně sobě ten a takový nález, že jim není a nic na budoucí časy k žádné škodě nebude, k sobě to přijali a mezi sebou v mír a pokoj před panem starším též panem rychtářem a pány konšely v místě radním společně vešli“ (1649), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 173v–174v; podobně tamtéž, fol. 175v–176r (1650); „ppp povážil a takový prostředek našli a Skálovi nařídili, aby s Charváttem v mír vešel“ (1682), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 6, fol. 16r.*

90) *„... k J(eho) M(ílosti) hejtmanu pro opatření se utekl a za srocení s tím Jakubem spísem svým ku právu Sezemic jest požádal a nemoha ne ceduli poselství právního žádnou odpověď od něho dostati, po druhý svou žádost opáčil před hejtmana a od nich poslána s jistou dekretací k právu do Dašic k právnímu rozeznání nebo přátelskému porovnání...“ (1644), SOkA Pce, AM Dašice, kn. 133, fol. 95r.*

rovnou k městské radě tohoto městečka, protože „*pan auředník jeho chtíc, aby v té při spravedlivě rozeznání byli při právě... ale nechtějíc toho sám na sebe vzíti*“.⁹¹⁾ Před městskou radou poté došlo k usmíření stran a uzavření přátelské smlouvy. Postupování sporů k městským soudům jednotlivých městeček bylo běžné a setkáváme se s ním i v Přelouči po jejím povýšení na město.⁹²⁾ Dalším důvodem, proč se některá ze sporných stran obrátila na hejtmana, byla snaha uspíšit soudní řízení a dosáhnout rychle rozhodnutí. Kateřina Vodičková vznesla v roce 1616 před městským soudem v Přelouči obvinění na Jana Salavce z „*obtěžkání*“ její dcery. Se stejnou věcí se ale obrátila i na hejtmana, „... *nevyčkajíc na to rozsudku žádného, takže jest sobě sama se v to zapletla an (se) jí ještě nižádného zkrácení ani křivdy nestalo*“. Soudní řízení se tak na čas zablokovalo a obě strany byly vyzvány městskou radou, aby uzavřely přátelskou smlouvu, což se jim „*skrže dobré lidi*“ podařilo.⁹³⁾ K usmíření mohlo dojít ale i opačným způsobem. Pokud poškozený prezentoval svůj úmysl obrátit se na hejtmana a žádat jej o očištění svého jména, mohla tato skutečnost působit na viníka jako hrozba, jež ho donutila k rychlému odprošení protistrany na radnici a ukončení sporu.⁹⁴⁾ Ve výjimečných případech se v zápisech setkáváme s tím, že uzavření přátelské smlouvy povoloval hejtman.⁹⁵⁾ Snad šlo o spory, jež byly projednávány před soudem delší dobu a jež se týkaly závažnějších

91) „... *on Václav Kauda na místě Kateřiny manželky své, jak předně k vrchnosti své milé panu auředníku tu věc jest přednesl... pan auředník jeho chtíc, aby v té při spravedlivě rozeznání byli při právě (ačkoliv sám by tou spravedlností vedle povinnosti a moci své by je podělil, ale nechtějíc toho sám na sebe vzíti) skrže psaní své ku právu měst Tejnice jest je podal k spravedlivému rozsudku...*“ (1649), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 173v–174v.

92) „... *hejtman poznal, žeby mohlo dojít k velkému soudu a poručil úřadu přeloučskému, aby tu věc spokojili...*“ (1595), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 119v, 120r; „... *činili spolu před právem o nárek nemalý čas byvše k témuž právu k rozeznání té pře skrže ur.p. Albrechta Pffeferkorna hejtmana srocení a ppp vidouce za věc nejlepší... aby se přátelsky porovnali ohejbali otcovským napomenutím...*“ (1607), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 174r–175v.

93) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 195r, v.

94) „... *slyšíc sebe obviněného a vidouc sebe zaviněného býti v tom, žeby těžce padnouti musel i předešel to na jmenovaný den v radním místě pokornou prosbou žádostivou a jej Václava velice prosil, v čem jest mu koliv z vopilství ublížil, aby mu to odpustil...*“ (1609), SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 136v.

95) „... *nežli by v tom prve právně rozeznání byli, s povolením hejtmana od P(ana) P(urkmistra a) P(ánů) podání na přátelskou smlouvu...*“ (1600), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 141v–142r.

věcí, jako např. zabití nebo nářku cti faráře. S hejtmanským dohledem se ve větší míře setkáváme ve případech o užívací právo k pozemkům. Ve většině případů byl zřejmě vrchnostenský souhlas formalitou, protože usmíření bylo zejména v nepodstatných věcech pro všechny zúčastněné mnohostranně výhodné řešení.⁹⁶⁾ Městské rady tak mohly zaujímat podobný postoj jako projevovali někteří sousedé v jednání k nim. Kateřina Mušková z Přelouče, jež před přeloučskými konšely vznesla žalobu kvůli nářku cti, podmiňovala uzavření přátelské smlouvy jejich souhlasem, protože „*bez vůle p(ana) p(urkmistra a) p(ánů) ochránců svých nic jest před sebe bráti nechtěla*“.⁹⁷⁾ V zápisech přátelských smluv se ve vztahu poddaných k soudním institucím projevuje do jisté míry ambivalentní postoj. Obraceli se na ně jako na ochránce, kteří jim mohou pomoci dosáhnout vlastního práva, ale zároveň pro ně projednávání sporu před úředníky znamenalo určité nebezpečí. Z tohoto pohledu se jeví možnost přátelské dohody a upřednostňování formálních urovnání jako srozumitelné, neboť usmíření na jedné straně vyvažovalo strach z násilí, ale zároveň i strach ze soudu, a bylo tak vnímáno jako nejlepší možný způsob vedení ke zklidnění vztahů.⁹⁸⁾

Do sporů svých poddaných mohl hejtman zasahovat také prostřednictvím svých podřízených, kteří byli zaměstnáni ve vrchnostenských podnicích v některých městečkách či vesnicích. V Dašicích tak hejtman opakovaně pověřoval některými úkoly správce pivovaru. V roce 1618 měl správce spolu s primátorem dohlédnout na vojáky, kteří by se bez povolení potulovali po dašických hospodách, a případně jim zabavit zbraně a poslat zpět do Pardubic. Kvůli „sabotování“ tohoto úkolu ze strany primátora a purkmistra se mezi nimi a správcem pivovaru rozpoutal spor, který řešil hejtman.⁹⁹⁾ V roce 1692 zase hejtman pověřil správce dašického

96) Srv. WINKELBAUER, T.: „*Und sollen sich die Parteien gütlich miteinander vertragen*“, s. 138n, který se zmiňuje o kriminalizování mimosoudního urovnávání sporů ze strany vrchnosti, jenž bylo mimojiné motivováno i finčním příjmem vrchnosti z pokut. Hlavní důvod vidí autor především v celkové politice vrchnosti podmanit si obce, což jí v důsledku sloužilo ke zvýšení příjmů zaváděním nových nebo zvyšováním starých dávek či prosazením monopolů na panství a k zajištění levné pracovní síly pro nově budovaná výrobní odvětví.

97) SOKA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 138v, 139r (1600).

98) HINDLE, S.: *The Keeping of the Public Peace*, In: *The Experience of Authority in Early Modern England*, A. Fox – S. Hindle (edd.), London 1996, s. 213–248, zde s. 214.

99) „... ode mě Jana Ledeckýho hejtmána panství pardubského a chlumeckého Václavovi Marinovi z Jenčic JMC správci pivovaru dašického poručení se stalo, pokud by se někdo ze soldátů, který pod praporem při zámku pardubském zůstávají v městečku Dašicích zdržovali (nejsouc od nás na žádné posvícení ni

pivovaru, aby urovnal spor primátora Jana Pokorného a Jiříka Horáka, kteří se přeli o cestu mezi jejich pozemky. Správce pivovaru hejtmanské nařízení splnil za účasti městské rady.¹⁰⁰⁾ Na druhou stranu, pokud hejtman potřeboval rychle ukončit spor svých zaměstnanců, mohl pověřit úkolem usmířit strany městskou radu. V roce 1657 tak byli v Dašicích na příkaz hejtmana usmíření mlynář vrchnostenského mlýna a starší sládek panského pivovaru. Hejtman písemně pověřil městskou radu, aby si obě sporné strany předvolala. Zde jim bylo přečteno hejtmanské pověření a byl stanoven dvoutýdenní odklad. Městská rada nakonec mohla hejtmana informovat, že byla „... *ta kyselost, zášť a zlé domnění umořeno...*“.¹⁰¹⁾ Zajímavým a zcela ojedinělým způsobem byli ke smírné dohodě doslova dotlačeni dva odpůrci z Úhřetické Lhoty. Na poručení hejtmana se měli dostavit do zámeckého vězení, kde byli vyzváni k usmíření. To zde také učinili, vše si odpustili a dohodu poté stvrdili podáním rukou v hejtmanské kanceláři.¹⁰²⁾ Položila jsem si otázku, zda lze sledovat, že by byla četnost vrchnostenských zásahů v některém období vyšší než v jiném, resp. zda stoupala. Analyzovala jsem pouze spory řešené před městskými radami v městečkách Týnci a Dašicích a v městečku (od roku 1580 městu) Přelouči, pro která se v pramenech dochoval větší počet sporů v delší časové linii. Nejčastěji se nějaký zásah ze strany hejtmana nebo jiného úředníka do soudního řízení objevil v městečku Týnci, kde se projevil v necelé čtvrtině sporů řešených před městskou radou. V Dašicích to bylo v přibližně v 15 % a v Přelouči jen v 11 %. Skutečný podíl sporů, do nichž zasahoval vrchnostenský aparát, byl ve skutečnosti pravděpodobně vyšší, neboť se tento fakt v zápisech nemusel odrazit. V období let jsou zachyceny pouze údaje o přeloučských sporech, které naopak kvantitativně absentují po roce 1650. Týnecké spory jsou zachyceny až od roku 1601, dašické jsou kromě let 1551–1575 zastoupeny až do roku 1700.

soldát odpuštěn) a po hospodách se toulali, aby jim správce s pomocí primasa Jana Zelínka pobrali ručnice a zbraně a dali je dovésti do Pardubic a soldáty postavil...“ (1618), SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 85r–86r.

100) „*pře snešena před hejtmana a ten splnomocnil správce pivovaru v Dašicích Jana Karla Hlavu a dekret komuncíroval, aby je porovnat hleděl... stalo se, že správce vezmouce k sobě úřad JMC purkmistrovskej... tu věc bedlivě vyšetřili...*“ , SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 134r.

101) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 223r, v; SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 98v–99r.

102) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 66v (1618, Úhřetická Lhota).

Tab.: Podíl sporů řešených městskými radami v Přelouči, Týnci a Dašicích

	Počet sporů řešených měst. radami		Podíl %
	Celkový	se zásahem vrchnosti	
1551–1575	26	9	34,6
1576–1600	143	15	10,5
1601–1625	117	10	8,5
1626–1650	59	7	11,9
1651–1675	29	11	37,9
1676–1700	40	10	25,0

V městečku Týnci jsou zásahy vrchnosti do sporů řešených před městskou radou nejvíce zmíněny v letech 1626 až 1675 – do roku 1650 to bylo ve více než čtvrtině při a po roce 1650 v necelých 56 %. Zdá se, že v největší míře by tak vrchnost do sporů zasahovala v 70. letech a 1. polovině 80. let 17. století. V Dašicích jsem stejným způsobem zjistila vyšší podíl sporů se zmínkou o účasti vrchnostenských úředníků pro období 1651–1675 s 30 % a pro období 1676–1700 s 50 %. Nejvíce byly tyto spory soustředěny do 2. poloviny 50. let a 1. poloviny 60. let 17. století, dále také do první poloviny 90. let. Z předešlých zjištění lze pouze shrnout, že vrchnostenský tlak na městské rady mohl ve druhé polovině 17. století narůstat, ale v malých vzorcích se to neprojevovalo nějakým konstantním způsobem. V Přelouči nějak do sporů zasahovali vrchnostenská úředníci v období let 1551–1575, kdy se jejich vliv projevil ve 34,6 % sporů řešených před městskou radou (9 z 26). V letech 1576 až 1600 tento podíl poklesl na 10,6 % (11 ze 104) a poté se až do roku 1650 pohyboval v rozmezí do 5 %. Pokles mohl být dán zřejmě tím, že byla Přelouč povýšena na město a vrchnostenská správa do jeho samosprávy zasahovala v menší míře než v městečkách Týnci a Dašicích. Vrchnostenský vliv se tu ale mohl projevovat také neformálním způsobem.

Ze zápisů je patrná propojenost vrchnostenské správy se samosprávou městeček, která ale nemusela být dána pouze přítomností některých úředníků nebo zaměstnanců. Někteří úředníci vzešli z řad sousedů jednotlivých městeček – uvedu zde pouze Valentina Žaluda, původně měšťana z Bohdanče, který řídil v letech 1599 až 1601 jako správce pardubické panství.¹⁰³⁾ Ve vrchnostenské správě se uplatnil také již zmíněný dlouholetý člen přeloučské městské rady a primátor Jan Poděbradský, který na konci 16. století působil jako purkrabí na zámku v Pardubicích.¹⁰⁴⁾ Posledním příkladem je

103) VOREL, P.: *Dějiny města Přelouče I*, s. 72n.

104) Tamtéž, s. 70.

Tomáš Klatovský, který se přiženil do Přelouče a působil zde jako kantor a konšel.¹⁰⁵⁾ Ve vrchnostenském aparátu se vypracoval na sirotčího písaře a proslul zejména rozsáhlými defraudacemi, jež řešila česká komora ještě v roce 1650.¹⁰⁶⁾ Tyto osoby vázala s městečky, resp. městy, řada kontaktů, díky nimž mohly vrchnostenský vliv uskutečňovat neformálním způsobem, který se v písemných pramenech nemusel projevit.

Ke smírnému řešení mohly ale sporné strany nabádat kromě městské rady či vrchnosti také další instituce. Ve dvou sporech řešených městskou radou v Přelouči takovou úlohu sehrál apelační soud. V roce 1585 městská rada řešila spor rychtáře Ondřeje Rektora a Bartoloměje Jamského týkající se nářku cti. Jedna ze stran se odvolala k apelačnímu soudu a ten poté vyzval purkmistra a konšely, aby se pokusili mezi stranami zprostředkovat přátelskou dohodu, protože se „*za dobré a užitečné vidí jak jedné tak i druhé straně prve, nežli by ta věc rozsouzena... byla... přátelským během o takový jich spor porovnání býti mohli*“.¹⁰⁷⁾ V roce 1668 vyzval apelační soud k ukončení sporu a přátelskému porovnání sporné strany, které se přely o odkaz 100 kop gr. míšeňských.¹⁰⁸⁾

Samotné usmíření stran zejména ve sporech o nářky cti, rvačky, případně i zbití probíhalo většinou tím způsobem, že jedna ze stran druhou odprosila a požádala o odpuštění. Poté obě strany prohlásily, že o sobě navzájem neví nic špatného a považují se za poctivé osoby. Celý jejich předchozí spor byl prezentován jako zcela zbytečný a bezdůvodný.¹⁰⁹⁾ Následoval slib, že se ani jedna ze stran nebude ke konfliktu vracet a pokračovat v něm. Tento závazek se mohl vztahovat na další rodinné členy i potomky a povinnost nepřipomínat spornou věc platila i pro sousedy a další osoby. Ke stvrzení přátelské dohody došlo podáním pravé ruky, přičemž bývá stanoveno, že jako první povstane a promluví ta strana, jež byla považována za viníka nebo jí byl přičítán větší díl viny. Svou roli mohl sehrát také věk protivníků, kdy

105) VOREL, P.: *Dějiny města Přelouče I*, s. 114.

106) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1518, fol. 50v–51v.

107) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 50r–51r.

108) „... *Jan Reinwetter nechtíc na tom přestat k JMC tribunálu apelačnímu se odvolal a secunda instanti procesu vedení poručení dosáhl, žeby další veliká škoda následovala... k přátelskému porovnání jsou napomenuli...*“, SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 250r.

109) „... *Mandalena je povinna při prvním zasedání rady po Vánocích promluvit k Janovi rychtáři: Jane Vlku, co sem koliv manželce tvé a tobě mluvila a tebe dotejkala, to sem mluvila z hněvu a lítosti, ale na tebe sem nikdy nic zlého nevěděla a nevím, nýbrž tě mám za člověka dobrého a tebe žádám, že mě to odpustíš...*“ (1596), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 122v–123r.

měl jako první povstat ten mladší.¹¹⁰⁾ Kromě toho se setkáváme i s určitým zohledněním způsobu obživy sporných stran a upřednostněním řemeslníka před sedlákem. V roce 1602 měl nejprve povstat, „*jsouce věkem mladší a povoláním nižším*“, Jiřík Krčil, který se pak usmířil s Pavlem Kantorem. Jiřík Krčil byl majitelem velkého selského dvora a Pavel Kantor provozoval pekařské řemeslo.¹¹¹⁾ Po vzájemném podání rukou mohlo následovat také podání ruky s purkmistrem nebo jinými zástupci městské samosprávy.¹¹²⁾ Přátelská smlouva mohla být stvrzena ještě přípitkem obou sporných stran a dalších zúčastněných osob.¹¹³⁾ Přípitek a podání rukou tak mohly být přechodovým rituálem symbolizujícím přerod narušených sociálních vztahů v uspořádané a přátelské.¹¹⁴⁾ Jedinec vykonáním přípitku před přítomnými osobami dával najevo, že se podřídí očekávanému řádu chování a jednání. Přípitkem se nastolovala v nově potvrzených sociálních vztazích harmonie řádu. V teoretické rovině mohla být v křesťanské společnosti raného novověku obdobou duchovní lásky k bližním, tzv. *caritas*, z níž vycházely všechny sociální vztahy, v rámci nichž člověk ukazoval svou vlastní identitu.¹¹⁵⁾

Jako záruku dodržování ustanovení přátelských smluv mohly smlouvy obsahovat také sankční složku. Nejčastěji se setkáváme se stanovením finanční pokuty, která by musela být zaplácena při porušení smírného ujednání, „*kdyby se pře zdvihala*“. Někdy se výslovně stanoví, že porušení smlouvy se musí narušiteli smíru dokázat a takový narušitel má zaplatit stanovenou částku tolikrát, kolikrát by se toho dopustil.¹¹⁶⁾

110) „... *pan Alexandr jako mladší věkem a že příčinu k nevoli dal, předkem povstavší Janovi Slonovi ruky podal...*“ (1601), SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 144r, v.

111) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 147v, 148r; srov. VOREL, P.: *Dějiny města Přelouče I*, s. 76n.

112) „... *rukou podáním auřadu a maceše přislíbili...*“ (1693), SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 174r; „... *k čemuž přistoupíce rukou podáním purkmistru to zdržeti přislíbili...*“ (1693), tamtéž, fol. 174r.

113) V Dašicích je „truňk“ piva při uzavírání přátelské smlouvy doložen v letech 1652, 1664, 1665, SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 114r, v; 115r, v; 34r, v.

114) GENNEP van, A.: *Přechodové rituály*. Systematické studium rituálů, Praha 1997, s. 35n, 45.

115) BŮŽEK, V.: *Přípitek ve společnosti raného novověku*, In: NODL, M. – TINKOVÁ, D. (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 189–213, zde s. 205.

116) SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 95r (1644), 113v (1663); AM Holice, kn. č. 1, fol. 246v, 247r (1659); SOkA Kolín, AM Týnec n. L.,

Výše stanovených částek se pohybovala v rozmezí od jedné kopy gr. českých do 50 kop gr. českých či ekvivalentu této částky v kopách gr. míšeňských. Nejvíce se objevila částka ve výši 5 kop gr. českých či 10 kop gr. míšeňských, o něco méně častou byla dvojnásobná suma. U všech základních typů pří, tzn. nářků cti, ublížení na těle a rvaček či majetkových sporů, se vyskytují částky od nejnižších po nejvyšší. Nedá se tedy říci, že by se výše případné pokuty určovala podle typu sporu. U vyšších částek nad 20 kop gr. českých je ale možné vysledovat určité faktory, které mohly při stanovení jejich výše sehrát svou roli. Nejvyšší částky se kromě případu výtržnosti na svobodné silnici či problémů při prodeji gruntu, kdy se jedna strana vyjádřila o špatném stavu domu a jeho brzkém možném shoření, objevily především u nářků cti. Pokud se dalo určit, čeho se nářek cti týkal, tak šlo o závažné činy, které by mohly být řešeny v rámci hrdelního soudnictví, např. krádeže, smilstvo, cizoložství či zhárství. K tomu se ale musely přidávat další faktory, protože u nářků z krádeží se setkáváme i s mnohem nižšími částkami. Dalším faktorem byla pravděpodobně délka vedení soudního řízení. Pokud došlo k usmíření stran až po delší době, dá se předpokládat, že vztahy obou stran a dalších zúčastněných osob byly více narušené a od nedodržování smíru bylo nutné sporné strany a další lidi odradit vyšší částkou. Se stanovením vyšších částek se také setkáváme ve sporech vrchnostenských zaměstnanců, a poté v konfliktech, v nichž byla alespoň jedna strana členem městské rady nebo rychtářem, případně snad i blízkým příbuzným těchto osob. V určení výše pokuty mohlo být zohledněno to, zda se jednalo o spor, ve kterém byla alespoň jednou ze sporných stran žena. Případné příjmy z pokut se měly nejčastěji rozdělit do obecních a vrchnostenských pokladen.¹¹⁷⁾ Třetím nejčastějším adresátem byla záduší jednotlivých městeček, ovšem „odkazy“ těmto institucím se objevily až po roce 1631. Výjimečně se jako adresáti peněz jmenují cechovní organizace či literátská bratrstva. Ve sporu z roku 1645 mezi mlynářem císařského mlýna v Dašicích a jedním dašickým pekařem měla část pokuty připadnout pekařskému cechu, který také tento spor řešil.¹¹⁸⁾ S dedikacemi literátskému bratrstvu se opět setkáváme pouze v Dašicích a to ve dvou případech, z nichž v jednom byli aktéry zcela jistě

kn. č. 5, fol. 118v, 119r (1609), 195r (1661); SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1506, fol. 63v–64r (1525, Přelouč), kn. č. 268, fol. 55r (1574, Počaply).

117) Srv. WINKELBAUER, T.: „*Und sollen sich die Parteien gütlich miteinander vertragen*“, s. 139, který konstatuje, že na některých místech bylo obvyklé dělení pokut mezi městem, příp. městečkem na jedné straně a jejich vrchností či vrchnostenskými úředníky na straně druhé.

118) SOKA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 96r.

členové bratrstva. Oba spory byly řešeny těsně před Vánoci roku 1657.¹¹⁹⁾ Pokud měly pokuty směřovat obcím, dovidáme se někdy i účel, na který měly být použity. V Dašicích se z nich měly např. hradit opravy mostků a lávek přes řeku Loučnou, v Sezemicích se setkáváme s jejich možným využitím na opravy cest.¹²⁰⁾

Kromě pokuty nebo i místo ní mohl být pro případ porušení přátelské smlouvy stanoven trest vězení, nejčastěji v místní šatlavě nebo i v panském vězení. Pokud byl spor řešen před hejtmanským soudem v Pardubicích, mohli být případní provinilci uvězněni v pardubické městské šatlavě. Délka možného trestu se pohybovala od tří dní po čtyři týdny, nejčastěji to byly ale dva týdny. Podmínky pobytu ve vězení měly být někdy zostřeny a věznění zde měli pobývat pouze „o chlebu a vodě“. Případy, kdy bylo porušení přátelské smlouvy skutečně potrestáno, jsou v pramenech zachyceny poměrně zřídka. V roce 1670 porušil v městečku Týnci přátelskou smlouvu Václav Doležal a nesl za to následky. Od 27. února měl být v šatlavním vězení v Pardubicích, kde zůstal nejméně do 3. března, kdy byl zdejším rychtářem sepsán „propouštěcí reverz“. Trest mu byl nakonec zmírněn a pokuta ze 20 kop gr. míšeňských snížena na 10 kop. V „propouštěcím reverzu“ byla poměrně přísně stanovena sankce vymahatelná při porušení smíru – při dalším prohřešku s ním mohla městská rada bez soudu naložit podle vlastního uvážení a mohl být vypovězen z městečka.¹²¹⁾ Trest by se tak blížil vážnějším trestným činům, za které se mohlo udílet vypovězení z panství nebo království. To, že bylo poměrně snadné uzavřít přátelskou dohodu, ale mnohem obtížnější na danou věc opravdu zapomenout a odpustit, dokazuje spor řešený v roce 1633 hejtmanem. Došlo zde k nářku cti syna jedné z původních sporných stran a tím i k porušení dvacet let staré přátelské smlouvy, kterou bylo roku 1613 ukončeno nedorozumění týkající se domnělé krádeže medu. Spor, který se z připomenutí staré pře rozvinul, místohejtman vyřešil tak, že obě sporné strany potrestal týdním vězením „o chlebu a vodě“, protože „to všecko záští... na zlehčení předešlé vrchnosti býti chtělo... a pro takovou všetečnost jejich a sebe neslušným dotýkáním...“.¹²²⁾ Při porušení přátelské smlouvy mohla být původně stanovená sankce zmírněna. Viník mohl dostat ještě jednu šanci, ale v případě dalšího provinění měl být trestán i za minulé hříchy.

119) SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 100r, v; 102r, v.

120) SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 99v; 108r–109r; 127v, 128r (1657, 1661, 1678); SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 197r, v (1647).

121) SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 201v–202r.

122) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 53r, 99v.

Trest většinou kratšího vězení mohl být uložen soudem i při usmíření sporných stran, takže i přátelské smlouvy měly určitý disciplinační potenciál jak pro přímé účastníky, kteří byli zpravidla trestáni za svou „všetečnost“, tak zároveň jako příklad pro ostatní.¹²³⁾ Vězení se ukládalo častěji v případech nařčení cti úředních osob nebo duchovních. V Přelouči byl v roce 1586 k trestu čtyřtýdenního vězení odsouzen Václav Jedlička z Břehů, který pomlouval faráře Martina Bílského a jeho dceru. Jeho pobyt v šatlavě byl ale upraven tak, že se měl dostavovat do vězení vždy, „*hned jakž bude po slovu božím... a tam až do rána vyseděti má...*“.¹²⁴⁾ Při uzavření přátelské smlouvy byl ke třem dnům i nocím ve vězení odsouzen syn mlynáře Jan, který se dopustil zhanění a výtržnosti proti Kateřině Prachatické. Zřejmě proto, že byla poškozenou žena, byl Janův pobyt v šatlavě zpřísněn tak, že měl mít jednu nohu v kládě.¹²⁵⁾ V roce 1637 byla v Dašicích přátelskou dohodou ukončena „*nějaká nevole*“ o hnůj a viník měl být potrestán „*vězením šatlavním od 24. do 15. hodiny... a všechny autraty při té smlouvě zaplatiti*“. Je možné, že byl přísnější postih dán opět tím, že zřejmě poškozenou protistranou byl duchovní písař Rudolf Kořínek.¹²⁶⁾ V roce 1650 byl v Týnci k trestu vězení odsouzen Ondřej Čermák, který „*vysoce ve svý řeči tý poctivý obci... ublížil, takže táž řeč mohlaby víceji a tížeji od auřadu Ondřejovi Čermákovi vážena bejt.*“ Trest mu byl nakonec zmírněn a místo pobytu v šatlavě měl obci dodat 1000 šindelů.¹²⁷⁾ Pokud byla přátelskou smlouvou uložena sankce ve formě vězení, dělo se tak většinou v případech, kdy šlo o spor jednotlivce s městskou radou nebo jinou úřední osobou, např. rychtářem nebo vrchnostenským úředníkem, případně ve přích, které se zřejmě vymykaly běžně řešeným sporům – např. spory muže a ženy, ve kterých mohla být použita i určitá míra násilí.

Normální průběh soudního řízení s sebou mohl nést nebezpečí prohloubení konfliktních vztahů a jejich přenesení i na další osoby, které byly do soudního řízení zataženy, např. v roli svědků. Z tohoto pohledu bylo uzavření přátelské smlouvy oproti rozsudku nebo výpovědi soudu výhodným řešením, při kterém nebyly ohroženy v takové míře stávající společenské vztahy.¹²⁸⁾ Smyslem uzavření přátelských smluv bylo nasto-

123) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 69r, v (1586); tamtéž, fol. 129v–130r (1596).

124) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 69r, v.

125) SOkA Pce, AM Přelouč, kn. č. 330, fol. 134r, v (1600).

126) SOkA Pce, AM Dašice, kn. č. 133, fol. 88v–89r.

127) SOkA Kolín, AM Týnec n. L., kn. č. 5, fol. 177v–178r.

128) Srv. SHARPE, J. A.: „*Such Disagreement betwix Neighbours*“, s. 186.

lení vztahů a stavu před konfliktem tak, „*jakoby nikdy mluveny a slyšány ani psány nebyly...*“.¹²⁹⁾ Při uzavírání smlouvy se obě strany zavazovaly pod hrozbou sankce k dodržování míru. Závazky, na něž sporné strany v přátelských smlouvách přistoupily, tak mohly být stejně efektivní jako rozsudky soudů. Pro všechny zúčastněné znamenalo ukončení sporu smírem omezení finančních nákladů a časových ztrát na minimum. Pro samotné sporné strany přinášelo uzavření přátelské smlouvy možnost vyjít ze sporu s „čistým štítem“, tzn. s nepoškozenou pověstí a hlavně ctí. Uzavřením smlouvy obě strany mohly svou čest ještě více utužit, protože navenek ukázaly svou schopnost dohodnout se, ovládat své vášně a projevíly také křesťanskou lásku k bližnímu. Rozhodčí řízení tak bylo velice účinným mechanismem urovnávání sporů, které umožňovalo, aby právo fungovalo zároveň jako nástroj státu k mírnění napětí, zajištění pořádku a prosazování sebekázně, tak i v zájmu jednotlivce a společenství. Formální ukončení sporu smírnou cestou vyhovovalo jak poddaným, tak i městským radám a na vyšší úrovni i vrchnosti a státu. Podpora rychlého ukončení sporů a soudního řízení vrchnostmi pro ně znamenala obranu vlastních fiskálních zájmů, což se na nižší úrovni setkávalo se snahou městských rad. Smírné řešení konfliktů tak přispívalo ke znovuobnovování sociálních vztahů v sousedské komunitě a udržení sociálního míru. Jednoduchý závazek stran a nedramatický nástroj vymáhání práva byl rozhodující k udržení veřejného pořádku a vůbec řádu na všech společenských úrovních.¹³⁰⁾

129) SOA Zámorsk, Vs Pce, kn. č. 1513, fol. 102r–103v (1633).

130) HINDLE, S.: *The Keeping of the Public Peace*, s. 248.

„COURTS ARE NOT PROFITABLE“: RECONCILIATIONS OF PEASANT DISPUTES AT PARDUBICE ESTATE IN 16th AND 17th CENTURIES

The article deals with the amicable ways of settlement of disputes between peasants of the Pardubice estate in 16th and 17th centuries. The account is mainly based on records of the “amicable agreements” and “notices” entered in the town books of the individual municipalities of the Pardubice estate and in the books of contracts and disputes of the Pardubice nobility. The author notices the different ways of settlement of the disputes. The off-court settlements were often most strongly influenced by the neighbours who strived to persuade the parties to the dispute to end the conflict. The written materials, however, mainly show disputes settled amicably in the course of a court proceeding. In these cases the conciliation agreements were affected by requested mediators or friends who mediated an agreement between the disputing parties acceptable for both of them. In other cases the reconciliation was fully in the hands of the municipal councils or the nobility who closed the disputes. Local authorities used various coercion methods for reconciliation between the parties to disputes, mainly emphasizing the financial and time losses connected with the dispute. The author focused in this connection on the legal representatives, the so called “legal friends”, noticed the costs of the reconciliation processes and lengths of the individual court proceedings. In the conclusion the author point out that the reconciliations of personal conflicts were important for keeping social order in the society. The reconciliation agreements were as effective as court rulings. The advantage of the reconciliation agreement was that there was no appeal against it and that it included stipulation of penalty in case of the peace breaking. The reconciliations were sometimes accompanied with ritual elements, such as a toast or handshaking by which friendly human relationships were renewed.